

HASZNOS TUDNIVALÓK

ZOLTÁN VILMOS

A RÉGI VÁRMEGYÉBŐL

POLITIKAI ÉS MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI KÉPEK

LAMPEL R. (WODIANER F. ÉS FIAI) R.T.

Győrmezei boszorkánypercek.

A solymári gyönyörű eset, mely minden felvilágosodott embert szomorúsággal kell, hogy eltöltsön s mely oly kiáltóan bizonyítja, hogy egy európai metropolis közvetlen közelében, a huszadik század elején, nem is épen a legműveletlenebb körök még mindig rendületlenül hisznek a boszorkányok létezésében és megrontó hatalmában, újra szomorúan aktuálissá teszi az emberiség ezeréves szegényfoltját, a boszorkányokban való hitet.

Az a rettenetes babona, mely lelkiismeretlen hatalmi vagy vallási érdekből szíttatván, hazánkat ép úgy megmetyelvezte, mint Európa többi államait, s itt is századokon át szedte áldozatait, — sokkal nagyobb mértékben dühöngött, mint azt a tudás a hivatalos és konvencionális történeti irodalomból merítő mai közvélemény hinné. A nemzeti hiúságnak kedvében járó történettudomány ugyanis, mely a jól ismert recept szerint glorifikálja a háborús hőstetteket s a legapróbb részletekig felderít bármily jelentéktelen politikai eseményt, félve kerül az olyan művelődéstörténeti adatok felkutatását, melyek, miközben világot vetnek az emberi lélek durva eltévelyedéseire, a legkisebb árnyékot vethetnék a nemzetié.

Ennek a kényelmes módszernek tulajdonítható, hogy a magyarországi boszorkányhitről s a hazánkban lefolytatott számtalan boszorkánypererről oly keveset tudunk s hogy a magyarországi boszorkánypercek története a mai napig sincs megírva.

Szolgálunk egy beszédes példával. Egyik elismert történetírónk és régészünk, Rómer Flóris, aki beható kutatásokat végzett Győr vármegye levéltárában, nyíltan bevallja, hogy Győr vármegyében legkisebb jelét sem találta annak, hogy ott valaha boszorkányt perbe fogtak és máglyán megégettek volna. E sorok írója ugyané vármegye levéltárában nemrég öt teljesen lefolytatott boszorkányper aktáit találta meg, s bizonyos, hogy a gazdag levéltár iratai közt még több ilyfajta okmány is lappang. Így lesz ez valószínűleg a többi levéltárban is,

hova a forrásművekből való kompilláláson, rágódó történet-tudomány csak ritkán téved.

Hazánkban a boszorkányperek, melyek VIII. Innocenc pápa 1484. december 4-én napvilágot látott bullája nyomán Európa többi részében már a XVI. században felburjánzottak, csak a XVIII. század elején indultak virágzásnak, miután megyei törvényszékeinkbe befészkelte magát a Praxis Criminalis/ a Kollonits által ránk kényszerített ausztriai törvénykönyv használata. Ez az országgyűlési szentesítést különben sohasem nyert, elrettentő mintagyűjteménye a kegyetlen és ostoba jogszabályoknak a mágiát, vagyis a boszorkányság üzését a vallás elleni büntettek sorában tárgyalja s nagyképű részletességgel pontosan előírja a boszorkányok ellen követendő eljárást, a vallatástól a kínzáson át a megégetésig, mellyel az ilyenmű perek rendszerint végződtek.

A Praxis Criminalis (életbelépett 1656 december 30-án) a világ legtermészetesebb hangján, mintha egészen magától értetődő dologról volna szó, megállapítja a «mágia» létezését és büntethetőségét: Qui Magiam exercet, jurisdictionaliter puniendus est. Boszorkány pedig az, aki más megront, más vagy a jószágát beteggé teszi, éjnek idején bizonyos időpontban nem található otthon és nem tudja kimutatni, hogy hol volt! A kihallgatás alkalmával a következő kérdéseket kell a vádlotthoz intézni: Van-e szerződése az ördöggel? Milyen ez a szerződés? Mennyi időre szól? Mikor kötöttet? Irásos-e, vagy szóbeli? Hol kötöttet? Milyen alkalommal és mi célból? Volt-e valaki jelen a szerződés megkötésénél? Hol van a szerződés, vagy viseli-e ennek valami jelét? Gyakorolta-e a boszorkányságot? Ártott-e vele valakinek és mennyiben? A vizsgálat alkalmával a kínzás különböző fokozatai alkalmazandók. Beismerés, vagy a vád beigazolása esetén a bűnös tűzhalálra ítéendő (debetur poena ignis). íme röviden a boszorkányperrendtartás!

A Praxis Criminalis tekervényes eszejárása — hisz jogásznemzet vagyunk! — nagyon tetszett akkori bíráinknak. Győr vármegyében is az egykorú perek egész sorozata mutatja, hogy a megyei törvényszék mindenben alkalmazkodott a jeles-törvénykönyv receptjéhez. A boszorkányperek kezdtek divatba jönni, s a győrmegyei bírák dehogy engedték volna el, hogy a Praxis Criminalisban való jártasságukat e téren is meg-

mutassák! Delinkvensben nem volt hiány, a köznép, elrettentően babonás volt, a harag és roszakarát is gyakran közrejátszott, a «deutrum» (de eo utrum) pedig, a tanukhoz intézett kérdőpontok sorozata egyenesen szájukba rágta ezeknek a kívánt vallomást, melynek nyomán a jog és törvényszerűség látszatával működésbe lehetett hozni a kínzóeszközöket és a máglyát.

Győr vármegyének azonban nem volt elég az a sötétség, mely a boszorkányok és bűbajosok ellen alkotott magyar törvényekben (S. Stefani Décret, lib. II. cap. 31., S. Ladislai Décret, lib. I. cap. 34., Ferdinandi I. Constitutiones, 1527. art. 6. és Praxis Criminalis Pars II. art 60.) amúgy is terjengett. A maga részéről is megtoldotta egy fokozattal és 1665-ben közgyűlési utasítást adott az alispánnak a boszorkányok ellen való szigorú eljárásra.

így felkészülve, a nemes vármegye megindíthatta és meg is indította a hajszát a boszorkányok és bűbajosok ellen.

Az első, sajnálatraméltó áldozat, kiről biztos tudomásunk van, Varga Zsuzsanna, előbb Mados János, később Szüts János özvegye, kit 1690-ben, Fiáth János alispán alatt fogtak perbe. Semberger Ádám, a nemes vármegye prókátora vádiratában, melyben a bűnös megégetését kéri, azzal vádolja, hogy «bűbajos Boszorkány Társaival az elmúlt 1690 Esztendőben eördögtől vett tudománya és mestersége által Nemes Sréter Kata Asszonynak, Nemzetes Ifjabbik Nagy Mihály úr Házas Társának Fejét és Szemét megtévesztette, mely miatt az betegségben és nyavalyában sínlődik.» A per iratai hiányosak s így azt, hogy az ítéletet végrehajtották-e, megállapítani nem lehet. Annyi azonban bizonyos, hogy a szerencsétlen áldozat a vallatás alatt kénytelen volt átszenvedni a kínzási eljárás összes fokozatait.

1710 júniusában Mezőörs községben Dómján Ilona bába-asszonyt, Tenke Péter özvegyét s ennek leányát, Tenke Ilonát fogta perbe Győr vármegye nevében Fiáth János alispán. A vádirat szerint: «nem tudatik honnét indíttatván és micsoda elszánt szándékból és gonosz Lélektül viseltetvén, mind Isten eő Szent Fölséghe, s mind ez világ Törvényét és súlyos büntetését félre vetvén és attól nem rettegvén, Keresztség béli Kötelességét föl bontván és Istenét el tagadván Ördögnek áttá magát és azon időnek forgása alatt külömb külömb féle időkben és helyeken sok féle bűbájosságokat és boszorkányi

cselekedeteket követett el, az maga édes Leányát Évát, aki is fogva vagyon és hasonló Törvényes úttal impetáltatik, Ördögnek atta és boszorkányságra tanította, ugyan avval edgyütt mint Lován, éjjel a boszorkányi gyűlésekre járt.» Ezeket a badarságokat s még számos, hajmeresztően ostoba vádakot a tanúk bámulatos egybehangzással megerősítették, miért is Dómján Ilonát 1710 augusztus 13-án Győrött Györödy Ádám és Csapó István hivatalosan kiküldött biztosok jelenlétében máglyán elégették.

Tenke Hona, a «sánta ló» ellen is szabályszerűen lefolytatták a pert, de az ítélet végrehajtásának nincs nyoma.

1714-ben Faragó János tápi lakos került a vármegye tömlőcébe boszorkányság miatt. A boszorkánymester ellen hosszadalmas pert folytattak, melynek folyamán az emberséges gondolkodású Meszlényi János alispán többször tett kísérletet a szerencsétlen ember megmentésére. Ám küzdelme a bírák butasága és kegyetlensége ellenében haszontalannak bizonyult s a boszorkánymestert bizonyára tűzhalálra ítélték volna de ez megtréfálta kegyetlen bírait s még a kínzási eljárás alatt meghalt.

Az utolsó ilyenmű szégyenletes per, melyről tudomásunk van, 1714-ben folyt le Győrme gyében. A vádlott ezúttal Jekő Katalin, Lénárd György özvegye. A boszorkányság, mint mindig, most is rábizonyulván a szerencsétlen asszonyra, az ez ítélet szerint: «másoknak rettentésére és hasonló boszorkány társainak kinyilatkoztatására meghuigáltassék, azután pedig elevenyen a tűzre vettessék és megh égettessék.» Az ítéletet, melyet végre is hajtottak, Györödy Ádám, Orosz Ferenc, Jávorka György, Baranyai György, Payerl Jakab és Závor István írták alá. Jekő Katalin bűne az volt, hogy beteggé és nyavalyatörőssé tette az embereket.

Ez időtől kezdve Győrme gyében nincs nyoma újabb boszorkánypernek. Az ország többi részében is lassanként tért foglalt a józanész és a humanizmus s a nagykárolyi máglyán, melyen 1745-ben elégették az utolsó két magyar boszorkányt, kihunyt a máglyák félelmes tüze.

A máglyatűz tehát — talán örökre — kialudt, de a boszorkányokban való ostoba és gonosz hit, mint a solymári eset bizonyítja, még ma, a huszadik század küszöbén is él az ostobák vagy gonoszok agyában.

Nádorjárás Magyarországon.

1847. január 13-án hatnapi betegség után hetvenéves korában meghalt József királyi herceg, Magyarország rajongásig szeretett nádora. V. Ferdinánd király, aki ismerte a nemzet rokonszenvét az elhunyt fia, István királyi herceg, a népszerű «Palatínus Pista» irányában, a fiatal, csak harmincéves királyi herceget nevezte ki az ország helytartójává s egyben gondoskodott arról, hogy a nemzet megtudja, miszerint *szívesen látná*, ha az országgyűlés István királyi herceget választaná meg nádorrá. A fiatal herceg Magyarországon született, Alcsuthon nevelkedett s az ottani parasztyerekektől kitűnően megtanult magyarul.

Egyike volt ez ama ritka eseteknek, mikor nemzet és király óhaja hajszálnyira egyezik. A vármegyék, alkotmányunknak mindenha legerősebb védőbástyái, fölismerően István királyi hercegre a Habsburg-háznak a nemzethez szító tagját, közvetlenül József nádor halála után megindították a mozgalmat Istvánnak egyhangú nádorrá választása ügyében, amivel együtt járt Pest, Pilis és Solt vármegyék főispánsága, valamint a jászok és kunok bírósága is. Az iniciáló vármegyék közt volt Szepes, Pozsony, Csanád és Borsod, mely utóbbinak határozatai a nádorválasztás kérdésében főleg azért érdekesekek, mert bennük pregnáns kifejezésre jut a nemzeti érzés, amint-hogy erősen hangoztatják az *alkotmányvédelem* szükségét is. Midőn a vármegye «búcsút vesz a' leáldozott naptól 's üdvözli a' serkenőt», nem téveszti szem elől, «hogy vannak kötelességeink, melyekkel mint alkotmányos nemzet, kiegészítő tagjai a' törvénynek 's alkotmányosságnak, tartozunk.» Ezek közé tartozik annak hangoztatása, miszerint nincs rendjén, hogy a nemzet amaz óhaja, «hogy királyát *az esxtendőnek csak egy része alatt a az Oróság kebelében lakva, üdvözölhesse*), még mindig nem teljesedett, továbbá, hogy a Karok és Rendek «tisztelettel fogadják ugyan Ö Cs. K. főhercegségének kir. helytartóvá történt kinevezését, azt azonban a *N. M. M. K. Helytartótanács jogai de függetlensége érintése nélkül értendőnek veszik de vétetni kérik,*» végül, hogy «a' Nádor választását *a' törvényben megszabott mód és formák megtartásával kívánják eszközlésbe venni.*»

Az országgyűlés, melynek feladata volt a nádorválasztás, november 7-ikére volt összehíva. A vármegyék és városok kölcsönösen megegyeztek abban, hogy Budán küldöttségileg járulnak István királyi herceg elé s neki a jelöltséget fölajánlják. A királyi herceg azonban, egyrészt, hogy népszerűségét, melynek teljes tudatában volt, továbbra is biztosítsa, másrészt, hogy a törvényhatóságokat a deputációküldés költségeitől megkímélje, elhatározta, hogy körútra indul az országban s személyesen érintkezik a Karokkal és Rendekkel. E második cél megvalósítása azonban csakhamar illuzóriussá vált, mert a vármegyék és városok valóságos versenyre keltek, hogy a designált nádor fogadását minél fényesebbé tegyék s kétségbe nem vonható valóság, hogy a hat hétig tartó nádorjárás milliókba került az országnak.

A királyi herceg október 6-án indult el Bécsből gőzhajón s elsősorban Győr városát látogatta meg, mely soha nem látott fényvel fogadta a leendő nádort. A győri, valamint a komáromi fogadásról egykorú feljegyzés létezik, melyben az ünnepekben résztvett szemtanú kimerítő és színes leírását adja az eseményeknek. Az Ecker János-féle németnyelvű kézirati napló ez, melynek fenmaradt három kötete valóságos krónikája Győr újabb történetének. Ecker János régi győri patrícius-család sarja s a városnál több ízben viselt előkelő hivatal. E minőségben aktív szerepe volt minden politikai vagy társadalmi mozgalomban, aminthogy Győr akkori fejlett zenei és színházi életében is irányító szerepet játszott. Naplója, mely húsz vaskos kötetben mintegy harminc év történetét tárgyalja, éles judiciumról és nem közönséges történeti érzékről tanúskodik. A szabadságharc letörése után az abszolutizmus valóságos hajtóvadászatot rendezett a napló kötetei után, mert — igen helyesen — intim és kompromittáló adatokat sejtett benne a forradalmi mozgalmakra vonatkozólag. A hatalom tizenhét kötetet el is kobzott és *meg* is semmisített, de épen az 1847—1849-iki eseményeket tárgyaló három legfontosabb kötetet a családnak sikerült megmentenie. A levéltári adatokon kívül e naplóra támaszkodnak az alábbi sorok.

Az útiterv eredetileg az volt, hogy a királyi herceg Gönyűn át gőzhajón október 5-én délben érkezik Győrré, itt tölti a délutánt és az éjt s másnap folytatja útját Komárom felé. A vármegye a fogadás illő előkészítése végett már jó eleve

monstre-bizottságot alakított, élén Esterházy Károly gróf főispánnal, Stankovics János megyéspüspökkel és Rimely Mihály pannonhalmi főapáttal. Ez a bizottság a város tanácsával karöltve, mindent elkövetett, hogy a fogadás fénye páratlan legyen, amiből becsületbeli kérdést csináltak, mert hisz a tekintetes KK. és RR. (Karak és Rendek) az összes költségeket magukra vállalták volt. Ám a gazdag kereskedőváros gőgös patriciusai az áldozatkészséget illetőleg nem akartak elmaradni a nemes urak mögött s már október 1-én megkezdték a házak díszítését. Az utcákon pompás diadalkapukat építettek, a házak homlokzata elé a kivilágítás céljaira állványokat emeltek, ezeket beburkolva drága kelmékkel és földíszítve hatalmas transzparenszekkel. Október 2-án aztán az az értesítés jött Bécsből, hogy a királyi herceg csak *egy órát tölthet* Győrött s azonnal tovább utazik Komáromba, innen pedig Nyitrára. Az állványokat tehát szépen lebontották s a drága szövetek visszavándoroltak a kereskedők raktáraiba.

Hétfőn (október 4.) futár' érkezett Bécsből, hírül hozva, hogy a designált nádor mégis egy napot fog a városban tölteni s 6-án délelőtt tíz órakor indul a császárvárosból és délután négy órakor érkezik Győrré. A lebontott állványokat újra fölállították, a kelmék megint előkerültek a raktárakból, az ablakokat földíszítették s a kivilágításra is megtettek minden előkészületet. 6-án reggel már az összes ablakok zöld selyem- és fehér brokátdíszben pompáztak, mihez — hogy a nemzeti szín teljes legyen — a legtöbb esetben piros bársony, vagy legalább piros rojtozat járult. Délelőtt kilenc órakor elkezdett esni az eső, mire csakhamar újból leszedték a díszet. Délután egy órakor az eső elállt s Győr poharai lázas sietőséggel harmadszor és most már véglegesen feldíszítették ablakaikat.

A hajóállomásra vezető utcákon négy óra körül már ünnepi díszbe öltözött tömeg hullámozott. A küldöttségek testületileg kezdtek fölvonulni, miután a vármegye és város egy-egy küldöttsége a *Győr* gőzhajón már délelőtt Gönyüig eléje ment a királyi hercegnek. A gőzhajóállomás a Duna-kapuvál — a mai Jedlik Ányos-utca nyílása — szemben volt. Itt állottak fel a küldöttségek, köztük az egyenruhás polgárőrség. A »vöröscsákós«-ok, három századát Zichy Ottó gróf vezényelte, ugyanaz, kinek özvegye néhány évvel ezelőtt

megalapította a Tulipánkert győri fiókját a vadászok (fekete-csákósok) zászlóalja Latesz Jakab kapitány vezénylete alatt állt. A Dunán állomásozó hajók lobogódíszben pompáztak s úgy rajtuk, mint a két parton lefelé Pataházáig és a Város-rétig megtöltve álltak a mozsarak, míg a Duna-kapu bástyáján a polgárőrség ágyúütege állt lövésre készen.

Múltak az órák, lett öt óra, lett hat, s a királyi herceg csak nem mutatkozott, Félhét órakor már koromsötét volt, mire elkezdték kivilágítani a megyeházát és az az előtt fölállított hét öl magas, gótikus diadalkaput, A példát csakhamar követte a többi háziúr s a bevonulás útvonala, a Duna-utca (ma Jedlik Ányos-utca), a nagy piac (ma Széchenyi-tér) és a Bécsi-utca (ma Kazinczy-utca) néhány perc múlva tündéri fényben úszott.

Végre hét órakor lenn Pataháza táján megdördült az első mozsár. Pokoli ágyúzás keletkezett, melyhez a Duna-kapu öreg ágyúi szolgáltatták a basszust. Elkezdődött az éljen-rivalgás is és vagy negyedóráig a maga szavát sem hallhatta az ember a pokoli zsvajban. A Duna közepén méltóságos lassúsággal közeledett a kivilágított hajó, melynek födélzetén a Kreszszvalizserok zenekara játszott. Mire a hajó az állomáshoz ért, elfogyott a puskapor s a sok ezer torok is kifáradt, úgy, hogy a hajót már meglehetősen csend fogadta. Ekkor aztán kiderült a tévedés. Az elsőnek érkező hajó a *Győr* volt, a királyi herceg elé utazott küldöttségekkel. A *Sophie* hajó a leendő nádorral csak tíz perccel később érkezett s ezt sem lövés, sem éljenzés nem fogadta.

Persze kínos zavar keletkezett, melynek István királyi herceg azzal vetett véget, hogy kíséretével elhagyta a hajót, kézen vezetve öccsét, az akkor tizenhárom éves József királyi herceget. Rimély Mihály főapát ekkor küldöttség élén hosszú beszéddel üdvözölte a leendő nádort, ki szintiszta magyarsággal röviden és barátságosan válaszolt. Az éljenzés csillapultával a királyi herceg igen lekötelező módon mentegette magát a késedelemért Kiderült, hogy hajója tíz óra helyett csak tizenkét órakor indult el Bécsből s lassabban haladt, mint gondolták.

A kikötőhídon állványokon piros, fehér és zöld görögtűz égett. A híd előtt ötven-hatvan fáklyás ember várakozott, hogy megvilágítsa a menet útját, melyet a polgári zászlóalj szárny-

segéde, Scheffer Jakab nyitott meg lovon. Utána két megyei lovashajdú haladt, ezek után a városkapitány jött kocsin. A kapitány kocsija után Esterházy Károly gróf díszhinta ja haladt István és József királyi hercegekkel és István herceg szárnysegédével, Zichy gróf őrnagygyal. A közvetlen ezután következő két kocsiban a királyi hercegek kísérete foglalt helyet. E kocsik után kis lovascsapat haladt, még pedig a vöröscsákósok nyolc, a feketecsákósok négy tisztje és a vármegye két, mond két lovasból álló bandériuma, mely azonban dús aranyozású lovakosztümben pompázott. A lovasok után a polgárőrség csapata haladt s a menetet a küldöttségek húsz kocsija zárta be.

A királyi herceg kíséretével a polgárság éljenriadala közt a már jelzett útirányban a püspökvárba vonult, melynek bejáratánál Stankovics János megyéspüspök fogadta a fejedelmi vendéget, kit lakosztályába vezetett. Itt a királyi herceg fogadta az egyenkint fölvonuló küldöttségek tisztelgését.

Ez alkalomból mulatságos jelenetekben sem volt hiány, melyek szenvedő alanyai a polgárőrség egyenruhájukra szörnyen rátartós tisztjei voltak.

A polgárkatonaság főparancsnoka ugyanis, a büszke «alezredes» címre hallgató Tóth Imre hosszú beszédet tanult be, de mivel emlékezőtehetségében nem igen bízott, leírta mondókáját' s a papírlapot odaadta nála egy fejvel magasabb adjutánsának, Scheffer Jakabnak, hogy súgjon neki. Mikor aztán Tóth odaállt a királyi herceg elé, Scheffer mögötte foglalt helyet, a papírlapot minden teketória nélkül gombostűvel odatűzte Tóth hátához s ahányszor a szónok csak megakadt — és ez elég gyakran történt — hangosan kiségitette, ami úgy a királyi herceget, mint a környezetet módfölött mulattatta.

Az ezután következő cercle alkalmával a királyi herceg azt kérdezte Tóth «alezredes»-től, hogy mily erős a polgárőrség?

— Úgy öt-hatszáz ember, fenséges uram — felelt habozás nélkül az alezredes.

Valamivel később a királyi herceg ugyanezzel a kérdéssel fordult Balogh Kornél alispánhoz, ki Tóth előbbi válaszát nem hallotta.

— *Lehet úgy száz és kétszáz ember közt, fenség* — felelt általános derűtség közt az alispán.

Majd ismét Tóthoz fordult a királyi herceg s azt kérdezte tőle, miért nincs lovasságuk?

Tóth kissé gondolkozott, aztán mély keserőséggel kibökte:

— *Mert a zab igen derága, fenségeá uram!*

A királyi herceg mosolygott, a környezet pedig alig tudta elfojtani a kacagást.

István herceg, aki bevonulása alkalmával *messziről* halotta a pokoli ágyúzást (nota bene: a lövöldözés mozsarakból történt, csak a Duna-kapunál volt fölállítva három ágyú), igen érdeklődött a polgárőrség *pattantyús*-csapata iránt. Megindult tehát a teremben a keresés a derék tüzekek után, de egyetlen egy sem volt jelen, ami nem is csoda, mert az egész tüzérség létszáma egy ember volt: Gildanovszky «kapitány» — aki ezalatt épen ágyúit sütögette a bástyán.

A társalgás befejeztével a királyi herceg Esterházy gróf főispán meghívása folytán elment a színházba s itt a főispán gazdagon díszített páholyában foglalt helyet. A győri színház akkor sem volt díszesebb, mint most, s a szűk lépcsőkön a két társigazgató, Jankó Mihály és Hinár János kézben tartott gyertyával világított a királyi hercegnek. A közönség éljenzéssel és fölállással üdvözölte a fenséges vendéget, majd zenekíséret nélkül — a színházi zenekar most a vöröscsákósok katonabandája volt odakinn — elénekelte a Szózatot és a Himnuszt. Scribe *A párisi adós* című darabja ment csapnivaló rosz előadásban. A királyi herceg egy ideig csak nézte az előadást, de aztán — *elszaladt*. Egy botránnyosan rosz jelenet után fölugrott s kacagó kíséretével együtt elsietett úgy, hogy a két igazgató alig tudott az uraknak levilágítani a lépcsőn.

Fél tíz órakor este nagy «ebéd» volt a püspökvárban a királyi herceg tiszteletére. A lakoma, melyen a vármegye és város, a rendes katonaság és a polgárőrség notabilitásai voltak jelen, kitűnő kedvben folyt le s a királyi herceg mindenkit elbűvölt szeretetreméltóságával. A társalgás kizárólag magyar nyelven folyt. István herceget különösen egy jóízű történet mulattatta, melynek elmondására az esti cercle alkalmával történetek adták az impulzust s mely megérdemli, hogy itt megörökítsük.

A Napoleon hadseregén győzedelmeskedő három szövetséges uralkodó, Ferenc német császár és magyar király, Sándor orosz cár és Frigyes Vilmos porosz király 1814-ben Budáról

hazautaztában Győr városát is megtisztelte látogatásával. Az ily alkalmakkor elmaradhatatlan tisztelgések akkor is a püspökvárban folytak le s a polgárórség küldöttségét annak «ezredese», Hegedűs városbíró vezette. Az üdvözlő beszédek és válaszok elhangzása után Frigyes Vilmos, a ((katonakirály » a következő, hamisítatlan porosz dialektusban elmondott kérdéssel fordult az ezredeshez:

— Was habe Sie für Waffatungna?

Hegedűs, aki igen rász német volt, mellette álló szárnysegédéhez, Ecker Jánoshoz fordult e hangos kérdéssel:

— Mit kérdezzt?

Ecker tolmácsolta a király kérdését, ilyképp:

— Minemű feyveres polgárság vagy on itt?

Mire Hegedűs:

— Majesztét, hoben wir ungrisi und tajcsi!

A király, kinek a bevonulás alkalmával feltűnt a Győr utcáin nyüzsgő eleven élet — éppen országos vásár volt — a vásárra terelte a beszédet s ezt kérdezte Hegedűstől:

— Ihre Messen sind wohl starck? Wie lange dauern sie?

Az ezredes abbeli örömében, hogy most — véleménye szerint — jól megértette a porosz uralkodót, gyorsan hadarta a választ:

— *O ja, Majesztét! Alle Tag; vann az muzikáliá, dauert Stundl, vann iáz mit Urgl, halbe Stund — di kláni ázan nó kürcer!*

A király hangos nevetéssel odafordult a küldöttség szintén hangosan kacagó tagjaihoz — és kegyesen elbocsátotta őket.

*

A díszebéd még tartott, midőn zeneszóval és falrengető éljenzés közt megjelent a püspökvár előtt a fáklyásmenet. A már akkor híres *Férfi Dalegyesület* fölment az ebédlőterem előszobájába s itt elénekelt egy, ez alkalomra készült kantátét.

Időközben éjfél lett, a vendégek elbúcsúztak s a királyi herceg nyugalomra tért.

Másnap, október 7-én a polgárórség zenekara már korán reggel bejárta „a város utcáit. Nyolc óraker a küldöttségek ismét felvonultak a hajóállomáshoz. Félkilenc óraker a község lelkes üdvözlése közt megjelent a királyi herceg s a *Sophie* hajóra szállt, hogy Komáromba utazzék. A város és

vármegye egyesült küldöttsége szintén felszállt a *Sophiera*, hogy elkísérje a királyi herceget. A hajó indulásakor újból elkezdődött az ágyúzás s a királyi herceg hajója pokoli lárma közt és sűrű füstfellegben haladt lefelé a Dunán.

A hajón ezalatt a hőségtől és füsttől roszul lett a küldöttség egy tagja és összeesett. A tizenhároméves József királyi herceg, kinek közelében az eset történt, holtra vált arccal egyre ezt hajlogatta:

— Segítség! A guta megütött egy urat.

A beteget csakhamar felmosták, mire a fiatal királyi herceg is megnyugodott.

A *Sophie* dél felé érkezett Komáromba, hol a győrihez hasonló lelkesedéssel és díszszel fogadták a dezignált nádort. Egész sor küldöttség és óriás néptömeg állt a kikötőhíd környékén s a Dunán átvezető fahíd gyalogjárója félelmesen tele volt emberrel, ami csakhamar katasztrófára vezetett.

Alig, hogy a királyi herceg öccsével Nádasdy gróf díszhintájába szállt s két-három kocsitól — köztük a pannonhalmi főapátétól — követve a hídra ért, ennek gyalogjárója hat ölnyi hosszúságban leszakadt s mintegy nyolcvan ember a Dunába esett.

Óriási zűrzavar keletkezett. A parton felállított polgárőrség csapata fölbomlott s a szerencsétlenség színhelyére sietett, a kocsik megálltak, a királyi hercegek kiszálltak, példájukat követte a többi úr s István királyi herceg higgadt és erélyes intézkedésére megkezdődött a mentés, mely azonban csak csekély eredménnyel járt, mert alig húsz embert lehetett kifogni a habokból.

A vízbefúltak számát később sem tudták pontosan megállapítani, mert sok volt köztük az idegen, kik a falvakból sereglettek össze a népszerű királyi herceg látására.

A katasztrófa alkalmával Esterházy Károly gróf győri főispán szintén mentésre buzdította a parton állókat s egy tétlenül bámészkodó bocskoros nemest, aki szavának nemcsak hogy nem engedelmeskedett, hanem gorombán visszafeleselt — hatalmasan felpofozott. A győri *Hazánkban* néhány nap múlva ez volt olvasható: «Főispánunk ő méltósága is erélyes közbeszóltával és rendelkezéseivel két emberéletnek lón megmentője.» — Helyes a bögés, oroszlán — jegyzi meg naplójában az újsághírre maliciózan Ecker.

A sajnálatos katasztrófa természetesen alaposan elrontotta István királyi herceg kedvét, ki, miután a szerencsétlenségénél életüket vesztek hozzátartozóinak segítségére nagy pénzüsszeget adományozott, néhány óra múlva elhagyta Komáromot és Nyitrára utazott.

Az alispán pálcázat.

(Szabályrendelet 1698-ból.)

Az Urnak 1698-ik esztendőjében a győri Kis-Duna vize változatosság kedvéért megint egyszer leszállt a minimumra, rengeteg kárt és boszúságot okozva a gabonaszállító hajósoknak és vízimolnároknak, kik a sekély víz miatt kénytelenek voltak malmaikat Gönyün alul a Nagy-Dunába vontatni.

Azonban a derék molnármesterek élelmesek valának. Szakasztott úgy gondolkodtak, mint most a pékek, mészárosok s más hasonló iparosok, kik a vis majorból származó túlkadásaitak ügyesen áthárítják a fogyasztókra. A győrmegyei molnárok is csakhamar belátták, hogy itt tulajdonkép dús aranybánya nyílt meg számukra, s szállítási költség címen vígan szedték az őrlető szegény néptől a saját költségük tiszteresét. Hogy azonfelül magát az őrlésre hozott gabonát is jól megtizedelték, az senkit bámulatba nem fog ejteni.

A derék molnárok azonban a legfőbb gazda, a nemes vármegye nélkül csinálták meg számadásukat. A szegény győrmegyei nép akkor megint tönkre volt sanyargatva, nemrég a török fosztogatta ki, majd a Rába árvize vitte el mindenét, a német vasasok szintén szipolyozták, a megelőző 1697. évben pedig nagy tüzek pusztítottak a megyében.

Ily körülmények közt Győr vármegye karai és rendjei, feladatuk magaslatán állva, elhatározták, hogy a nyomorgó népet megvédelmezik a kapzsi molnárok túlkapásai ellenében. 1698 április 7-én közgyűlést tartottak *Fiáth* János első alispán elnöklete alatt s azon az alábbi kemény statútumot alkották:

«Jóllehet ugyan hogy az Győri Czéhbéli Mester Emberek az Dunának apallyá, és tsekély volta, 's gyenge ereje miatt, az eő Malmokat két Mért földnyire úgy mint Gönyü mellett folyó Oregh Dunára kéntelenítetttenek alá vinni, 's innéjd költséges fáradsággal köl Gabonát Őrlésnek okáért aláinni: Főképpen pedig Liszt hajóban föl-hozni: de mivelhogy eziránt

való fáradságoknak jutalmokat *igen igen fölkezdettek*, 's az által az Vármegyebéli Szegénységet fölösleg táxálták: Nem különben az Taligások-is az Búzának ki-hordásáért 's viszont az Lisztnak be hordásáért *többet ázoktanak vennie a? mint illik* annakokáért hogy jövendőben az illetén állapotokban is bizonyos rend tartassék, az Tettes Nemes Vármegye meg edgyező akarattyábul végeztetett, hogy Molnár egy Sáknak alá vitelétül, 's föl hozásaiul többet *három pénznél* ne mérészeljen venni. Ugy hasonlóképpen az Taligás-is egy Sáknak ki-viteletül *egy pénzt*, 's az bé hozásátul annyit vehessen, ezen rendeléssel pedig mind az kettő contentus légyen, és meg elegendgyék 12 forint büntetés alatt, mellynek fele Vice-Ispány Uramé, — fele pedig az Földes Uráé legyen. Holott pedig valamely Molnár örteni vitt búzának lopásában tapasztaltatik, 's az iránt az Gzéh-Mester eleiben panasz, mégyen, tellyes Satisfactiot tartozzék az káros Félnek adni. Szabad legyen mind mostanyí, mind pedig jövendőbéli. Vice-Ispány Uraknak az *Czeh-Meáert comperta rei veritate meg-pjl-czaztatni.*»*

A famózus szabályrendeletnek meg is volt a maga jótékony hatása, mert a közvetlenül következő évek közgyűlési jegyzőkönyveiben nincs nyoma annak, hogy a «szegénység» panaszszal élt volna a molnárok túlkapásai ellenében.

A győri inszurrekció emlékeiből.

Az 1809. év szomorúan emlékezetes egész Magyarországra, de különösen Győr városára és Győr vármegyére. A francia invázió feldúlta a vármegyét, s a szerencsétlen győri ütközetben elhullott a nemzet virága, több: odaveszett hite, reménye eddigi erős védőbástyájában, a számtalan hadjáratból győzelmi koszorúval, diadalmasan visszaérkező nemesi fölkelőseregben.

Győr vármegye levéltárában sötét lapok beszélnek a számtalan viszontagságról, az ínséges nyomorról, melybe a francia háború e megye lakosságát döntötte. De találunk e lapokon egy-egy fényes sort is, mely a száraz megállapítás alakjában, de minden dicséretnél ékebben bemutatja a késő

* Győr vármegye levéltára. Kgy. jkv. 1698—420.

unokáknak az apák hazafiúi lelkesedését s azt a páratlan áldozatkészséget, melylyel vért és vagyont hoztak a fenyegetett haza oltárára. A vármegye vezéreibei elüljártak a szép példával, s mikor a nagy francia császár világverő hadseregétől megrettent magyar király katonákat kért a megyétől, ennek főemberei nemcsak ezeket adták meg, hanem minden kényszer nélkül tetemes pénzösszeget gyűjtöttek maguk közt a háború költségeire.

A vármegye 1809 december hó 11-én tartott közgyűlésének jegyzőkönyve a hazafiúi lelkesedésnek szokatlan, de szép tanújelét tartalmazza. Matkovits Pál udvari tanácsosnak, a «T. Dunántúl lévő környék Táblája előlülője»-nek verse ez, melyet vázsonkői Zichy Ferraris Ferenc grófhhoz, Győr vármegye főispáni adminisztrátorához írt abból az alkalomból, hogy a gróf a háborúból visszatérván, újra a megyei közélet élére állt.

De nézzük az előzményeket.

Győr vármegye főispáni méltóságát 1783-tól 1826-ig vázsonkői Zichy Károly gróf viselte. A főispán agg kora miatt is, de főleg, mivel I. Ferenc császár és király által az 1800-iki háború kiütésekor «Ármádia-Minister»-nek neveztetett ki, a tróntól kieszközölte fiának, Zichy Ferraris Ferenc grófnak adminisztrátorrá való kineveztetését.

A kinevezési okmányt I. Ferenc Bécsben, 1800 február hó 22-én írta alá s abban elhalmozza az ifjú gróft dicséző nyilatkozatokkal. Zichy Ferencet a vármegye közönsége, mely benne érdemes atyja érényeinek örökösét látta, nagyon szerette, s így a kinevezés általános örömet keltett. Ezt az örömet azonban csakhamar megzavarták a nyugatról jövő vész hírek. Napoleon hadserege beütött Ausztriába és közeledett a magyar határhoz.

Március 14-én a vármegye közgyűlést tartott, melyen felolvasták a nádornak ugyancsak e hó 2-án kelt levelét. A levél a hadi előkészületek megtételét s a fegyverek készen tartását sürgeti. A következő napon felolvasták I. Ferencnek bőjtelő hava (február) 19-én kelt levelét, melyben a király elismeri, hogy a segedelem kérése és adása az országgyűlés dolga volna, mégis a mostani körülmények következtében állítson ki az ország újból 20,000 katonát, a vármegye pedig segítse az insurrekcionális sereget lovassággal, a tehetősb

polgárok pedig gabonasegedelemmel. A közgyűlés elhatározta, hogy e levelet magyarra fordítva kétszáz példányban kinyomatja s közhírré téteti, a megyéspüspököt s a lelkészeket pedig fölkéri, hogy annak tartalmát a szószékről is hirdessék.

Bőjtmáshava (március) 18-án a folytatólagosan tartott közgyűlés megválasztotta a nemesi fölkeléshez küldendő tiszteket, Megválasztattak a következők:

A lovasságnál:

Stabális tisztnak: vázsonkői Zichy Ferenc gróf, adminisztrátor.

Első kapitányoknak: Arosi József és Farkas Gáspár.

Második kapitányoknak: Farkas János és Neuhold Sándor.

Főhadnagyoknak: Mészáros József, Bay Sándor, Sibrik Mihály és Sigray Dávid gróf.

Alhadnagyoknak: Kálóczy Sándor, Hegedűs Zsigmond és Huszár János.

A gyalogságnál:

Kapitányoknak: Trsztjánszky Kristóf és Tóth Lajos.

Főhadnagyoknak: Patonay István, Téhely Lajos és Vajda Ignác.

Alhadnagyoknak: Száli Lajos, Gyapay Pál, Roboz József, Németh Péter és Németh Ádám.

A vármegye 312 lovas és 489 gyalog katonát küldött a felkelőseregbe, azonfölül 47,235 forint 51 krajcárnyi összeggel járult a hadi költségek viseléséhez s a 20,000 főnyi ujoncseregből ráeső részt a legrövidebb idő alatt szintén kiállította.

A háború szerencsétlen kimenetele ismeretes. Hiába volt az élet-, vér- és pénzáldozat, hiába Zichy Ferenc gróf alezredeskapitány vitéz példája, ki Barátföldnél csapatával túlnyomó francia haderővel küzdött, a június 14-iki győri, helyesebben kismegyeri csatában az egész magyar sereg — s így annak györmegyei csapatai is — futással kereste menekülését. A nemesi inszurrekció intézménye elavultnak és hasznavehetetlennek bizonyult, s csillaga örökre letűnt.

A kismegyeri csata után a franciák kilenc napig ostromolták Győrt, mely június 24-én megadta magát s néhány hónapig francia közigazgatás alá került. A város a reája rótt 300,000 forint hadisarc terheit még félszázad múlva is nyögte.

Augusztus 31-én déli egy órakor Schönbrunnból jövet

maga Napoleon is Győrre jött, ahol katonai intézkedéseket tett s másnap hajnalban visszautazott Schönbrunnba.

A vármegye egy része francia főhatóság alá került, míg a Rábán túl elterülő rész fenn akarván tartani a közigazgatást, augusztus 21-étől október 10-éig felváltva Téthén és Szent-Mártonban tartotta üléseit.

A háború végével a vármegye december hó 11-én tartotta első közgyűlését Győrött, hol május 29. óta minden törvényhatósági élet szünetelt. A lelkes hangulatú ülésen, mely a megyei közélet újraébredésének első nyilvánulása volt, Zichy Ferraris Ferenc gróf adminisztrátor elnökölt.

Visszatérvén az óhajtott béke, s — mint a közgyűlési jegyzőkönyv mondja — «a megoszlott vármegye tisztviselői is egy tagban összehozatván», az adminisztrátor lelkes latin beszédet intézett a Karokhoz és Rendekhez, mely szerint nagy vigasztalására szolgál, hogy oly súlyos körülmények s nem remélt viszontagságok után a rendeket ismét együtt láthatja. Köszönetet mond nekik, amiért a haza megmentésében és megvédésében közreműködtek. Sokan vannak a Tekintetes Karok és Rendek közt, kik életüket és vérüket kockáztatták (Sunt quidem multi ex S. S. et Ordinibus, qui vitam et sanguinem exposuere). Reményli, hogy ugyanaz a hűség és összetartás fog uralkodni ezentúl is közöttük, mely a vármegyét azelőtt oly boldoggá és megalégedetté tette.

A beszéd rendkívüli hatást keltett. Az alispán felelt rá, a gróf pártfogásába ajánlva a vármegyét. Matkovits Pál udvari tanácsos, táblai elnök pedig a karok és rendek általános tetszése közt felolvasta az alábbi verset, melyet a közgyűlési jegyzőkönyv a következő bevezetéssel örökített meg:

Mellyre Első AI-Ispán Ur a' Tekintetes Rendeknek Nevében mind a' Nemesi Fel-Kelésnek, mind pedig egyszerűs mind a' köz-Dolgoknak Intézésében tett betses fáradóságait Eő Nagyságának hálaadó Szívvel megköszönte, és a' Nemes Vármegyét Gratiájában, s további Pártfogásában ajánlotta. Méltóságos Matkovits Pál udvari Tanácsos Ur pedig a' Tekintetes Nemes Statusoknak nevében is Eő Nagyságának számos Erdemeire nézve alázatos Tisztelettel öszve kapcsolt örvendetes érzékeny Indulatait írásban nyilatkoztatta ki. Mellynek következő foglalattya több^Vivát kiáltások mellett fel-olvastatott:

Méltó, igen méltó most meg köszönni,
Örömmel s haladó Szívvel idvezleni
Gróf Zichy Ferentzet, ez érdemes Vezért,
Ki ma Megyéjébe mi hozzánk vissza tért.
Ki az Ellenséggel bátrán szembe szállott,
Dühössége ellen vitézen meg állott.
Kit őrző Angyala minden esetekben
Meg őrzött s meg tartott számos veszélyekben.
Ezt ugyan csak Őrző-Angyal tselekedte,
De azt önnön maga Vitézsege tette,
Hogy Ditső Koszorút érdemlett homlokkal
Tért vissza közinkbe a' Vitéz sorokkal,
Kik példáját látván versent vitézkedtek
S a' szép Ditsőségben ők is részt vehettek.
Mind ezekért Grófunk mit várhat mi tőlünk?
Nem hiszem, hogy egy-is volna mi közülünk,
A ki mást gondolna, mint a szeretetet,
S ritka Virtusokat illő Tiszteletet.
De ez mégis kevés, mert születésére,
Régi Méltóságos nagy Eredetére
Nézve, ezt mi tőlünk egy-is meg várhatja,
Sőt azt tőle senki meg nem tagadhatja.
Duplázott mértékkel illet a' Szeretet,
Duplázott mértékkel illet a' Tisztelet
Ilyen betses Tagot, ki mind hadi-Karban,
Mind a' Polgáriba, s Királyi Udvarban
Már Iffju Korában nyomdokát követi
Ditső Ősseinek, s egyéránt szereti
Királyát, Hazáját, azt buzgó hűséggel,
Ezt külső és belső szolgáló készséggel.
Nó! ne-is kételkedgy, érdemes Vezérünk,
Mert csak ezt adhatjuk, a' mit tőled kérünk,
Hogy ne kételkedjél hiv Szeretetünkben,
Duplázott mértékű Feő Tiszteletünkben.
Érdemes magzatja kedves Károlyunknak,
Erdemeknél nagyobb jó Feő-Ispányunknak!
Nézz csak ezután-is Atyád Példájára,
A' mivel magad birsz, azt annak módjára
Formáld, ugy valóban e' drága Atyának
Még éltében, Kintse leszel a' Hazának.

Mi már most még inkább, mint mikor elváltunk
Egy Szívvel, egy Szájjal Vivátot kiáltunk.

Vázsonkeői Zichy Ferraris Ferenc gróf 1826-ban Győr vármegye főispánja leit s 1839-ben bekövetkezett haláláig viselte e tiszte.

Az inszurrekcionális sereg néhai alezredes kapitánya úgy adminisztrátorságának, mint főispánságának ideje alatt vármegyéjének javát munkálta s fényesen megfelelt a régi jó Matkovits Pál versben kifejezett reményeinek.

Játékszini mozgalmak a múlt század elején.

Jókai a *Kárpáthy Zoltán* első fejezetében mélyen megkapó színekkal festi azt a lángoló lelkesedést, melylyel a magyar nemzet évek hosszú során át tartott küzdelem és Önzetlen áldozatok árán megteremtette a magyar nyelv és kultúra fenséges templomát, a Nemzeti Színházat,

A komoly történettudomány kiapadhatatlan tárházainak, az ódon levéltáraknak poros aktái igazolják, hogy a költő lángoló fantáziája ezúttal nem túlzott, sőt valójában kevesebbet mondott az igazságnál. Megdobban a szív és könybelábad a szem, ha a törvényhatóságoknak e szent ügyben folytatott levélváltását olvassuk, melynek eredményekép a legszegényebb, a francia háborúk által agyonsanyargatott s a hadisarc súlyos terhei alatt még mindig görnyedő vidék lakói is lázas sietőséggel gyűjtötték és küldöttek filléreiket a nemzeti kultúra oltárára.

Az első magyar állandó kőszínház létesítésének eszméjét konkrét formában Kultsár István vetette föl legegőször, még pedig egy különös, bizarr terv keretében. 1814 őszén megjelent röpirata, melynek címe: *Hazaíúi javallsa magyar nemzeti théátrum építéséről*, azt javasolja, hogy a Napoleon hadseregén győzedelmeskedő három szövetséges uralkodó, Ferenc német császár és magyar király, Sándor orosz cár és Frigyes Vilmos porosz király 1814-ben Pesten lefolyt találkozásának emlékére a volt botanikus kert helyén építsék föl a Nemzeti Színházat, melynek homlokzatára Kultsár e fölíratot szánta:

A'
FEJEDELMI SZÖVETSÉG GYŐZEDELMÉNEK
EMLÉKEZETÉRE

A MAGYAR JÁTÉKSZÍNT

A' HAZAI SZERETET

EMELTE.

1814.

Kultsárnak befolyásos összeköttetése volt Pest vármegye rendjeivel, s e derék és egész férfiak, kik a múlt ezer viszonytagsága közt, mindahányszor csak nemzeti ügy diadalra juttatásáról volt szó, mindig megmutatták, hogy helyén a szívük és az eszük, a színházépítés ügyét is felkarolták. Elhagyták belőle azt, a mi sallang és hiperlojalitás, s ügyesen kihámozták ebből a tulajdonképeni nemes célt: a Nemzeti Színház létesítését.

Kultsár 1815-ben kibocsátott újabb röpiratában (*Buzdítás a' Nemzeti Theatrom felépítésére*) már maga sem említi a fejedelmi találkozás megörökítését, ellenben az országos gyűjtés módozataira nézve ad útbaigazítást. Ugyanez év május 8-án szétrepül Pest vármegye lelkes felhívása az ország törvényhatóságaihoz.

A gyűjtés nyomban megindult. A vármegyék, felocsúdva a germanizáció nehéz álmából s áthatva a magyar nyelv szeretetétől, siettek beküldeni a hazafias adóból reájuk eső részt a vezérvármegyének.

A kicsiny és szegény Győr vármegye 1817 február 1-én küldte meg első gyűjtésének eredményét, mely 1018 forint 9 krajcárt tett ki, mit Pest vármegye lelkes örömmel fogadot!

Ugyanez év július 10-én tartott közgyűléséből Pest vármegye megküldi a társtörvényhatóságoknak az addigi gyűjtés eredményeinek kimutatását. A begyűlt összeget Mérey Sándor pestmegyei táblabíró és Kiss Sándor perceptor kezelték. Mérey kimutatásának főbb tételei: Pest vármegye megajánlott 19,298 forint 41 krajcárt, ebből június 6-áig befolyt 7358 frt 41 krajcár, Fejér vármegye befizetett 2997 forintot, Gömör vármegye 6380 forintot, a murányi vasbánya megajánlott 4000 forintot, befizetett 800 forintot, Sáros vármegye beküldött 1830 forintot, Szabolcs vármegye megajánlott 2000 forintot, Szatmár vármegye fizetett 2500 forintot, stb. stb. A megaján-

lott összeg Mérey Sándor számadásán 40,478 forint 30 krajcár, ebből tényleg befolyt 22,488 forint 30 krajcár. Kiss Sándor kimutatásának főbb tételei: Arad vármegye befizetett 1411 forintot, Baranya vármegye 290 forint 8 krajcárt, Győr vármegye 1018 forint 9 krajcárt, Heves vármegye 1128 forintot, Jász és Kun disztriktus 2000 forintot, Tolna vármegye 1482 forint 38 krajcárt, Zemplén vármegye 2006 forintot stb. stb. E kimutatásban a befizetett összeg 18,053 forint 59 krajcár.

Ugyanez alkalommal Pest vármegye megküldte a társ-törvényhatóságoknak a kebelében alakult *Theatrália Deputatio* — az *első* színügyi bizottság — emlékiratát, melyben ez megható lelkesedéssel vitatja egy Pesten emelendő nemzeti színház szükségességét s egyúttal beszámol Pest vármegye ama ténykedéséről, hogy a színház számára telket már vásárolt. — ((Kedvezett is abban a Szerentse), — mondja a memorandum, — «mert a Botanikus Kert, mely a Barátok Temploma megett vala, Ház helyekre osztva el adatattván, abbul Két Fundus, mely a Hatvani Útzára fekszik, az Institutum számára Kultsár Istvány Úr szolgalmatos munkálkodása által megszerzetett, és Eő Gs. Klyi Fő Hercegsége az Ország Nádor Ispánya, a Kinek rendelése alá tudni illik a Botanikus Kert Fundusa, mint a Museum Tulajdona, tartozik, a vételt *nem* tsak helyben hagyta, hanem azt is Kegyessen meg engedie, hogy az Árnak $\frac{2}{3}$ része a vett Fundusokon örökre Investiálva maradjon, és ettől tsak az Interes fizetessék.)) — Azután méltányolja a vármegyék már eddig is tanúsított áldozatkészségét, s elismerve a szép cél elérése elé gördülő nehézségeket és az idők mostohaságát, a nemzet további áldozatkészségére appellál, mert «egy Nemzetinek semmi sem lehet nehéz, ha egyes akarattal követi Szándékát: igaz ugyan, hogy ezen feltétel nélkül törekedünk, de talán az idő, ha nem mindjárt is, talán meg egyeztett bennünket, és mind azok, a Kik Nemzetünkhöz tartoznak, magoktól a Nemzet dízét nem fogják idegen dolognak tartani, a Kik idegen institutumtól sem idegenek.»

Ez emlékirat elsőnek ad hírt arról a mozgalomról is, hogy egyes vármegyék, különszakítva magukat a közös, nagy nemzeti céltól, «különösen akarnak munkálkodni, és Kebelekben Társaságot állítván, annak fent tartására más Megyéket is szorgalmaztattnak a Segedelem adására». A törekvés helyes

voltának elismerése mellett elsősorban mégis a pesti színház létesítésének szükségét vitatja az emlékirat, melynek befejező sorai szomorú dolognak tartják, hogy «egy Nemzetnek, mely hatalmas, és Nagy Tehetségű Tagokat nem kiss számmal szemlél maga között, oly sok bajokkal kelletik küszködni Kívánságának elérésében; de annál nagyobb léssen érdeme, ha álhatatossága által Célját el érheti».

Az említett telket 43,772 forint $22\frac{2}{3}$ krajcáron szerezte meg Pest vármegye, s ez összegből készpénzben lefizetett 22,574 forint 20 krajcárt, a fenmaradó 21,189 forint $\frac{2}{3}$ krajcárról pedig kötelezőt adott a nádornak.

A következő 1818. évben Pest vármegye jelenti a törvényhatóságoknak, hogy több vármegye, nevezetesen Gömör, Borsod és Heves a Nemzeti Színháznak *Miskolcon* való fölépítése mellett nyilatkozott, s ezért kéri a válaszszal még adós vármegyéket, nyilatkozzanak és döntsenek a színház helyének kérdésében.

Győr vármegye időközben serényen folytatta a gyűjtést. Török János második alispán személyesen is kezébe vette az ügyet s a megye- és környékbeli méltóságokhoz, földesurakhoz és közbirtokosokhoz intézett lelkes levelekben kérte ezek támogatását. Az eredmény vegyes volt. A közép- és szegénysorsú lakosság sietett filléreivel támogatni a magyarság szent ügyét, ellenben a tehetős földesurak közül nem egy akadt, ki tagadó választ adott. Rendkívül érdekes ezek közül *Somogyi* Lipót szombathelyi püspök levele, kitől, mert vallás-erkölcsi alapon áll, s mert erőteljes levele szilárd jellemet és elvekhez való ragaszkodást árul el, az adomány megtagadása ellenére sem vonhatjuk meg becülésünket. E levél így szól:

Tekintetes Al-Ispány Úr!

Kiváltképpen való Nagy Jó Uram!

Az Pesten felépítendő magyar Theátrumra nézve, az Urnak Vice Ispány Uramnak 26-ik Jánariusrul hozzám botsájtott Uri levelének következésében kettős észre vételemet bátorodom jelenteni:

Az első az, hogy én a' Theátrumot egy általlyában az igaz Keresztény erkölts romlásának állítom: mert, ámbár azt vitatják sokan, hogy a' Theátrálisták vigyázás alatt vágynak, ne talán valamelly erköltstelenséget munkájukba ne keverje-

nek és hogy illy formán a Theátrum sokkal inkább a' természetes erköltsőségnek előmozdítója: de mégis bizonyos, hogy a' Theátrális Játékok közönségessen olly előadásokat foglalnak magokban, mellyek a' rendetlen indulatoknak kedveznek, és ugyan azért az Evángeliommal, mely a' tulajdon meg tagadást, azaz a' rendetlen indulatoknak el nyomattatását parantsollja, ellenkeznek. Én tehát, az Evángéliumnak méltatlan Szolgája lévén, ugy látzik, hogy hivatalom ellen tennék, ha az illyes intézetet tulajdon adományommal elő segíteném.

A' második észre vételem pedig az, hogy már ez előtt két esztendővel ugyan ezen tárgyra, tudni illik a' Pesti magyar Theátrumnak fel építtetésére szedettek önkint való adományok; a' minthogy tudom, hogy szinte e Nemes Vas Vármegeyébül is nem tsekély Summa küldetett Pestre. Semmi lázattya nem lévén tehát a' tárgy valósodásának, tartani lehet attól, hogy mostanában, a' pénznek Szükét, és az építtésnek nagyobb nehézségét tekintvén, sikertelen lészen az illyes adomány. '

A' mi az anyai nyelvünknek pallérozását illeti, úgy tetzik énnékem, hogy régenten is sokkal inkább a' Cicerók, a' Liviusok, és Virgiliusok vitték azon tökéletességre a' nyelvet, mintsem a' Plautusok, és Terrentziusok: e' mostani üdőben pedig olly bőven botsáttatnak köz-világosságra a' magyar Irományok, hogy Theátrum nélkül is anyai nyelvünknek leg tökéletesebb diszességét reménylhettyük.

Mind ezekre nézve méltóztassék meg botsájtani az Ur Vice Ispány Uram, hogy az emiétett tárgyra ajánlást nem tehetek. Igaz Hazafiúságomat kész vagyok akár minemű egyéb áldozattal, melly tsak tehetségemben lészen, meg bizonyítani. Többnyire, minek utánna minden érdemem nélkül vettem Eő Felségének különös Királyi Kegyelmet, mellyet levelében emiitteni méltóztatik a Tekintetes Ur, azon hozzám való Reflexióját különös köszönettel veszem, mint szíves barátság-nak jelenségét. Mellybe, valamint is Uri fávöriba magamat továbbá ajánlván, külömböztetett igaz tisztelettel vagyok Az Tekintetes Urnák, Al-Ispány

Uramnak

Szombathely 9-ik Februáriusban, 1819.

alázatos Szolgája
Somogy Leopold
 Szombathelyi Püspök,

Ellenben a győri káptalan, Győr vármegye dús gazdag földbirtokosai közül a harmadik, már hímez-hámoz, s *szegény-óégére* hivatkozva tagadja meg a segélyt. — «Mit vagyon mit tennünk» — írja a káptalan, — «egyenesen meg kell vallanunk ebbéli mostanyi Tehetlenségünket. Mert a mellett is, hogy a gazdaságbeli Productumoknak ára, amint magánál a Tekéntetes Urnái is igen jól tudva lészen, egy üdőtől fogva felettébb le szállott, és így jövedelmeink is nagyon meg kevesedtek.» — Panaszkodik továbbá, hogy ez évben előreláthatólag sok kiadása lesz, s azonfelül a földesurasága alá tartozó m oson megyei *Védeny* község tűzkárosult lakosait is segélyeznie kellett, de igéri, hogy ha «valami felesleg valót találand», később majd ad. Ugyancsak a rász időkire hivatkozik *Lusénszky* Borbála bárónő, Lamberg Fülöp gróf özvegye, míg a premontreiek csornai konventje jelenti, hogy a jánoshidi prépostság (Pest-megye) «kemény parantsolatot több ízben már kapott a végre: hogy magát az illy módon is leendő közjó előmozdítottásából ki ne vonnyá», — ezzel az adakozás köteleességét ügyesen át-hárítva a jánoshidi prépostságra. (Mind a négy jellemző levél Győr vármegye levéltárában.)

A magyar nyelv és kultúra szeretetében e gazdag uradal-maknak mennyire felette állt a győri püspöki szeminárium növendékpapsága, többnyire szegény ifjak, kik nélkülözések árán összerakott filléreikből 100 pengő forintot küldtek az első felhívásra Pest vármegyének!

A gyűjtés ezalatt szünet nélkül folyt s Győr vármegyében 1820 tavaszán megint együtt volt közel ezer forint. Ezt az összeget azonban Győr vármegye alább érintendő okokból nem küldte fel Pestre, hanem visszatartotta s csak kamatait juttatta 1820 március 14-én Pest vármegyéhez. E nevezetes 1000 forint később sok viszontagságon ment keresztül, támogatásban részesültek belőle a győri és szomszéd színtársulatok, majd elsikkadt, per útján újból megkerült, s mint «Győr vármegye magyar színészetet segélyező alapja» még ma is meg-van. Kamatait rendes évi segély gyanánt szokásjog alapján a mindenkori színigazgató élvezi.

Győr vármegye abban az átiratban, melylyel az említett kamatokat megküldi a Nemzeti Színház alapjának, határozottan a Pesten való építés mellett foglal állást, de az ügy sikere és győzelme felől csaknem kétségbeesik. — *Lehetetlen el nem*

csüggedni bizod almunkban, — írják a karok és rendek, — hogy a' Nemzeti Căinoádának azon egyik ága valaha Peóten virágozhaááon, ha cóak a' dúzá Javakkal bíró Nagygyaink közül Marczipányokat nem támaszt a' Magyarok Iótene. — Csüggedésüknek, mint alább írják, az az egész országban elterjedt álhír az oka, hogy Pest vármegye a megcsappant adakozás miatt nem tudván lefizetni a megvett telek hátralékos vételárát, kénytelen volt azt ismét eladni.

Pest vármegye megköszönvén az újabb adományt, június 8-án kelt átiratával megnyugtatta az aggódó testvérvármegyét, s újból további jóindulatába ajánlotta a «Nemzeti Institutum»-ot.

A következő évek története nagyobbára ismeretes. Az országgyűlés a Nemzeti Színház megfeneklett ügyének azzal jött segítségére, hogy az építés céljaira s fenntartási alapul tetemes összeget (450,000 forintot) ajánlott meg, melyet részarányosan kivetettek a vármegyékre. Győr vármegyére 3716 forint $17^{9/16}$ krajcár esett konvenció s ércpénzben. Ebből a vármegye 1841 nyaráig 3154 forint 20 krajcárt befizetett, a hátralékos 561 formt $57^{9/16}$ krajcárt József nádor 1841 október 22-ikén kelt latinnyelvű leiratával megsürgette. A vármegye a hátralék egy részét végrehajtás útján volt kénytelen beszedni a lakosságtól.

A Nemzeti Színház díszes épülete akkor már állt s a nemzet régi, forró vágya teljesedésbe ment. 1837 augusztus 22-ikén az építés már annyira haladt, hogy a belül kész, de kívül még körülállványozott épületben Pest magyar lakosságának örömujjongása közt «Árpád ébredéseivel megnyithatták a kultúra új templomát,

Győr vármegye még benne volt a Nemzeti Színház építését célzó mozgalmak kellő közepében, midőn Székesfehérvár, az ő s koronázó-város felől hangzott fel a zsenge és küzdelmes gyermekkorát élő magyar színészet segélykiáltása. Fejér vármegye 1820 tavaszán azzal a kéréssel fordult Győr vármegyéhez, támogatná a székesfehérvári magyar társulatot, mely előadásaival csak az imént aratott nagy sikereket Pesten.

A karok és rendek ismét nagy buzgalommal láttak a gyűjtéshez, s a már említett visszatartott összeg csakhamar kiegészült ezer forintra. Az új gyűjtéshez *Schwartzenberg* Ernő herceg győri püspök is hozzájárult 100 forinttal.

Győr vármegye az összegyűlt ezer forintnak csak a kamatait, — 60 forintot — küldte el a fehérvári társulat segélyezésére, kijelentvén, hogy a tőkét megtartja mindaddig, míg a Nemzeti Színháznak Pesten, vagy a Dunántúl valamely városában való felépültét kétségtelenül biztosítva nem látja.

Vas vármegye 1829-ben kísérletet tett az első *ósini kerület* megalakítására, mely intézmény tehát, mint látnivaló, nem Festetich Andor találmánya.

Vas vármegye rendjei március 16-ikán tartott közgyűlésükből megküldték a szomszéd vármegyéknek szinügyi válaszmányuk memorandumát, mely szerint Vas, Sopron, Zala, Veszprém, Győr és Somogy vármegyékből szini kerület volna alakítandó olykép, hogy a *Komlóssy* Ferenc és *Tóth* István igazgatása alatt álló «Dunántúli Szinjázdó Társaság» az említett vármegyék mindegyikében 2—2 hónapon át tartozék előadásokat tartani.

Az egyesség Győr városának bevonásával létre is jött, a vármegye és város egyetértőleg kötelező helybérlettel a társaság fenmaradását is biztosította, s az 1831 október havától kezdve játszott is Győrött, noha a város, — Ígérete ellenére — bért követelt a színház használatáért. Midőn pedig a magyar társaság 1833-ban ismét játszani akart Győrött, a város, — megint az egyesség ellenére — a színházat már kiadta volt *Vili* Mihály német színigazgatónak.

Győr vármegye színművészeti célokra gyűjtött 1000 forintja 1832-ben nagy veszélyben forgott. *Czernyánószky* Ferenc főadószedő halála alkalmával a vármegye érdeklődni kezdett az összeg holléte iránt, de Csernyánszky özvegye és örökösei azt nem tudták előadni. *Goda* József tiszti főügyész, — *Goda* Béla későbbi györmegyei főispán öregatyja — perbe fogta az örökösöket s az egész összeget szerencsésen visszaekzeválta.

Még Abauj vármegye nagyszabású mozgalomát kell említünk, mely 1833-ban keletkezett, s a kassai színház állandósításán kívül Kassán egy *színművészeti akadémia* létesítését célozta.

A kisdéd és amúgy is mostohasorsú Győr vármegye anyagi erejét azonban teljesen kimerítették az eddigi gyűjtések. Válasziratukban a rendek rámutatnak az erejüket felülhaladólag tett áldozatokra. «E célra» — írják — «eleget áldozván, barátságosan botsánatot kérünk, hogy böcsös Felszóllétásoknak eleget nem tehetünk».

A tervből különben sem lett semmi.

Ali basát megverik.

Győri per a XVIII. századból.

Ez a derék muzulmán nem volt valami hírneves, hét lófarkú basa, hanem jámbor belgrádi kereskedő s azonfelül a török császár ő felségének vitéz katonája. Hogy milyen vitéz, majd alább ki fog tűnni.

A derék török — certus Turca Aly Bassa vocatus, quaestor Belgradensis et Portas Ottomanice miles, mint a Győr vármegye gazdag levéltárában fekvő periratok nevezik — az Urnák 1751-ik esztendejében holmi kereskedői ügyes-bajos dolgokban vesztére Győr vármegyébe vetődött, s május 28-án pünkösöd szombatján a szemerei kocsmában kellemetlen kaland hősévé lőn.

Ali basát ugyanis egy győri polgár, Szabó János fuvaros hozta Szemerére Simonyiból. A szemerei országút mellett álló vendégfogadó előtt, mely nemes Török András uram dominiúmának kiegészítő részét képezte, a kocsi megállt, s a fuvaros megabakoltatta lovait. Majd bement a kocsmába s megivott egy itce bort, amelyért egy garast kellett fizetnie. A török a hosszas várakozásban szintén megszomjazott s igazhítú muzulmánhoz méltatlan bűnös gerjedelemmel megkívánta a boritalt. Mikor tehát a fuvaros visszatért, ő ment be a kocsmába s hozatott egy messzely bort. A próféta azonban nagyon megharagudhatott a tilalomszegő mozlimra, mert mikor fizetésre került a sor, ezt utolérte a nemezis. A kocsmáros ugyanis — Belez József — nem elégedett meg a messzely borért fizetett egy polturával, hanem két krajcárt követelt. Ezen aztán összevesztek, szidalmazták egymást — Belez, ki német ember volt, tört magyarsággal, Ali basa törökül — majd dulakodni kezdtek, s végül Belez uram Ali basát a szó szoros értelmében kidobta az ajtón. A dulakodás alatt Ali basa igen illedelmesen

viselkedett, ellenfelét egyetlen egyszer sem ütötte vissza, s azt meg nem lökte, hanem nagy flegmával tűrte az ütlegeket.

A látszólag jelentéktelen dologból azonban baj lett. A töröknek ugyanis verekedés közben elveszett gyönyörűsége ezüst zsebórája és 50 forintja, s nem is került többé elő. Nosza csapott nagy lármát, hogy őt meglopták, s mikor később a falu bírójával s nemes Bozzay János urammal visszatért, nyilvánosan lopással vádolta Belezet. Ezzel azonban pórul járt, mert nemcsak, hogy igazságot nem szolgáltatott neki — a bíró kijelentette, hogy mitsem tehet, mert az állítólagos tolvajlás a földesúr házában történt — hanem az injuriáért zálogul elszedték, prémes mentéjét s szépművű puskáját.

Nosza szaladt be Ali basa Gyórré s Liebenberg katonai főparancsnoknál panaszt emelt és elégtételt követelt a rajta esett méltatlanságért. A főparancsnok csittitgatta s a vármegye alispánjához küldte, mint aki elé az ügy tartozik. Biró János első alispán azonban nem volt otthon s helyette Payerli Mihály substitutus vicecomes hallgatta meg Ali basa panaszát. Az alispánhelyettes 1751 június 2-iki kelettel erről irást is adott Alinak, melyben kijelenti, hogy «ego de officio meo factis actutum dispositionibus, per duos Dominos exmissos Juratores rem investigari feci», — tudatja továbbá azt is, hogy «haecce odiosa Materia» tisztázása végett összehívta az úri-széket.

Ali basa pedig gondolt nagyot és merészet, s hogy elégtétele mennél fényesebb legyen, ékes németiséggel felségfolyamodványt írt Mária Teréziához Bécsbe. «Lege mich zu Füssen» — írja ebben — «und solle in untertänigster Submission anzeigen, wie dasz ich ein Belgrader Kaufmann, und der Ottomanischen Porthen unterthäniger Soldat, vor wenig Tagen zu Sumerain an der Strasz in einem daselbstigen Würtshausz etc. etc. — — — in worthwexel affrontirt, und schändlich gescholten, auch anbey noch meinem Pelz, sambt meinem Gewöhr, wie 50 Fl. und einer Silbrenen Uhr verlustiget worden bin». Elmondja azután, hogy az alispán elégtételt akart neki szerezni, de ezt nemes Török András földesúr megakadályozta, s kijelenti, hogy ilyféle injuriákat mint török katona nem tűrhet el, miért is kéri ő felségét, miszerint a hatóságnak parancsolja meg, hogy neki «in Beshung des Frieden Trac-

tatens¹ gebührende, Justizmässige Satisfaction ohne Aufschub ertheillet werde». Végül kéri a tőle elvett dolgok visszaadását, úgy költségeinek és időveszteségének megtérítését.

A békekötési okmányra való hivatkozásban varázserő rejlett. Már június 8-án a pozsonyi helytartótanács üléséből Erdődy György gróf kemény utasítást küld a vármegyének, melyben a királynő egyenes parancsára felszólítja ezt, hogy Ali basa panasza tárgyában azonnal ítélezzék, s ennek megtörténtéről jelentést tenni el ne mulassza.

A helytartótanácsi leirat nem csekély ijedelmet okozott itt lenn, s gyorsabb forgásra készítette az igazságszolgáltatás lassan cammogó kerekét. A substitutus vicispán által delegált két esküdt (Sömberger Károly, iudex nobilium és Szemethy János iurassor) június 19-én Török András földesúr győri házában, mint a jelen esetben az uriszék színhelyén kihallgatta a tanukat, s az ugyanaznap és ugyanott összeült úriszék rögtön meg is hozta az Ítéletet.

A tanuk közül az első és főtanú, az okos és szemfüles (prudens ac circumspectus) Szabó János győri polgár szőről-szóra így adja elő az esetet:

«A' Tanú maga lévén fogadott kocssá a' kérdésben föll tett kereskedő Töröknek, jól tudgya, és igaz ugy van, hogy e' most folyó Esztendőben meg eselt Pünkösd Szombatyán, midőn Simunyibul N. Vas Vármegyébül hozta volna a Törökét, és Szemerére értek volna, az Ur Tettes Török András Uram ot lévő Vendég fogadója előtt a' kocsi-val meg állottak, és a' Tanú a' Lovainak egy abrakot adott, s az után a' Vendég fogadóban bé ment, s magának egy ittze bort hozatott, melyet midőn a' Vendég fogadás kezében ada, kérdezte a' Fatens, hogy volna a' bor? arra monda a' Vendég fogadás egy garass, és azt azonnal meg is atta a' Fatens, a' Török is az alatt a' Vendég fogadóban bé ment, és magának egy Mészölt hozatott, s kérdé a' Tanútul, hogy hogy légyen a' bor, mellyre monda a' Fatens: Én egy garast fizettem. És avval a' Tanú ki fordula Lovaihoz, mire vissza tért a' Fatens a' Vendég fogadóban, látta, hogy a' Török két karaiczárt tett le az Asztalra, és monda a Tanúnak: nézze keend én is egy polturat attam nem vette el tülem, két karaiczárt kér én tülem, nézze keend, pedig mind egy Bor; És arra őszve kostolták Boraikat, a' mint hogy egy féle Bor is volt, s még felit sem itta volt meg a' Török az egy Mészöl Bornak,

¹ Az 1739. szept. 1-i belgrádi békekötés 11. pontja. A békeokmány szövege olvasható dr. Karácson Imre «III. Károly háborúja a törökökkel» c. Sakir és Szubhi török történetírók eredetijéből fordított műve 61. lapján.

monda vala a' Török a' Fatenshez Hamis Ember ez; értvén a Korcsmárost. Arra Korcsmáros s. v őszve Hunczfutozta a' Törökét, melyre a' Török a' Korcsmáros mellére tévén kezét, monda: Én nem vagyok Hunczfut, Én Hatalmas Török Császár katonája vagyok, Katona Török, nem szabad azt nekem mondani. Arra a' Korcsmáros mindgyárást mind a' két kézzel meg kapván a' Török mellén zubonyját, Mentéjét, a mint által markolhatta és öltözetinél fogva húzta, vont a és egész az ajtóig hurczolta, oda érvén, az ajtón kitaszította, maga ben maradván a' Szobában; Ezen Vonyakodás közben a' Török csak hattá magát hurczolni, a' Korcsmárosnak semmi ártalmas bántást nem tévén. Azomban a' Tanú csak bent volt a' Szobában, a' Török pedig kevés vártatra vissza jött, a' Falu Bírája és Bozzai János lévén vele, azoknak a' Szobában monda, hogy a' Pénze el veszett a' Hurczolkodás közben, Ezüst órájával edgyütt, de igaz, egy Istene, egy Lelke, nem tudgya az órája itt veszetté el, vagy másutt, hanem egy Istene, egy Lelke, hogy az ötven forint pénze, itt veszett el ezen Vonyakodásban, ezért adassák visza Ezen szavaira a' Töröknek a' Vendég fogadás föll csattana, hogy még eötet Tolvainak *i'og^a* a' Török: Ezt ugy mond meg nem szenvedhetné, azért menten a' Törökét nem lehet hadni, meg sem kell neki engedni, melyre Bozzai János monda a' Törökhez, hát még Te az Uram Földén a' Korcsmárost Tolvainak fogod? aval ki ment, és a' kocsirul a' Török Puskáját le emelte, és bé vitte a' Szobában, azt látván a' Török, monda: Ha már a' Puskámat fegyveremet el vettétek ehon a' Mentémet is vegyétek el, reá mutatván az öltözetire a' kezével, a' mint hogy ugyan le is vették aztis róla, de ki vette le, nem vette észre a' Tanú, hanem a' Bíró hozza sem nyúlt, sőt azt mondotta a' Törökhöz, Én ebben semmit sem tehetek az Uraság Földén nem parancsolok, én a' Falu bírása vagyok. A Tanú ugyan látta azt, hogy az Utazás közben két Csomó pénz volt a' Török keblében, de mennyibül álló, nem tudgya. Ezeket látta és hallotta a' Tanú, többet nem tud, ezek után bé fogott, és el jött a' Törökkel. Voltak a' Szobában többen is Szűrös Emberek bor ivók, de kik honnand, és hányon? ismeretlenek lévén, arra nem vigyázott, s nem is tudgya.»⁴

A főbb vonásokban ezzel teljesen egyezőleg adta elő az ügyet a két másik tanú, Fiantal Ferenc, Márffy László uram juhásza (opilio) és Babos Márton, ugyanannak szolgálégénye. Ezek a fentemlített «szűrös emberek».

Érdekes, bogy nemes Török András uram, a földesúr már a török megveretése utáni negyedik napon sejtette, hogy baj lesz a dologból, s igen ügyesen és jókor gondoskodott a maga személyének fedezéséről. Még június 1-én reggel házához hívatta Kovács János győrvármegyei esküdtet, s vele

¹ L. Győrvármegye levéltára. Perek: 1570/1751. Inquisitiones 1751. Nr. 20.

pecsétetes okmányt íratott arról, hogy ő a töröknek Belez és Bozzay által neki átadott puskáját és mentéjét a processualis szolgabírónak elküldte, továbbá, hogy Ali basának, ki nagy lármával hozzájött s itt az ajtókat úgy csapkodta, hogy «az Ablakok is nagyon megzördültek», békésen és csendesen kijelentette, hogy «nem csak elegendő Satisfactiot kész adni, és impendálni, de ha megh érdemli, kész leszen a' Kocsmárosát fölis akasztatni».

Ennyire ugyan nem került a dolog, de azért Ali basa fényes elégtételt kapott. Az uriszék Márffy László processualis főszolgabíró elnöklete alatt Belez József és nemes Bozzay János uraimékat 150 forint kártérítésre kötelezte, miből Belczre 120, Bozzayra pedig 30 forint esett. A török azonkívül visszakapta puskáját és mentéjét. Az Ítéletről a vármegye kimerítő jelentést küldött a helytartótanácsához.

Ali basa, a szultán vitéz katonája csomagoltatott s 150 forintjával vigan útnak indult Belgrádba.

Belez József s gyakori és hűséges vendége Bozzay János uram pedig, ha ezentúl turbános törököt láttak közeledni a kocsmá felé, sietve eltorlaszolták az ajtót.

A vármegye térít.

Reverzális 1718-ból.

A középkor, de még a XVIII. század igazságszolgáltatásának is a brutális kegyetlenségen kívül szembeötlő jellemvonása a vallásos szempont korlátlan érvényesülése.

A katolikus papság, ama szoros kapcsolatnál fogva, mely sajátságos és az egész világon (tán Spanyolországot kivéve) páratlanul álló közjogi helyzetéből kifolyólag közte és hazai hatóságaink között fennállt, ügyesen az egyház érdekei biztosítására használta fel azt a hatalmas befolyást, mely úgy a törvényhozásban, mint a közélet minden ágában számára önként kínálkozott.

Innen van, hogy a vallás elleni büntettek megtorlására folytatott bünpereknek — Győr vármegyében is — se szeri, se száma, s hogy e büntettek büntetése oly emberietlen kegyetlen. A blasphemiát (istenkáromlás) halálra kövezéssel, vagy pallossal, a bűbájosság és ördögösség (mágia) képzelt bűnét elevenen való megégetéssel büntették, az apostasiát (hite-

hagyás) pedig, mint számos egykorú győrmegyei per is bizonyítja, még a XVIII. század legvégén is bűnvádilag üldözték. Persze csak akkor, ha a katolikus vallásról volt szó, mert Kálvin vagy Luther hitének elhagyását érdemnek tekintették, mely bizonyos esetekben, ha valamely gáztett miatt perbefogott egyén áttéréséről volt szó, ennek a büntetés elengedését, vagy legalább enyhítését hozta meg jutalmul.

Világosan igazolja ezt az alábbi eset, mely azért is érdekes, mert benne a vármegye is felhasználta büntetőjogi hatalmát, hogy a papságnak térítő művében segítségére legyen s az egyház részére — ad majorem Dei gloriam — megszerezni segítsen egy tévelygő lelket.

A győrmegyei Taáp községben Faragó István* kálvin vallású legény az 1718. év elején orgazdaság bűnébe esett. Két lóról volt szó, melyeket Faragó a tolvajlás elősegítése végett bizonyos lótolvajok kezére játszott. A dolog kitudódván, a nemes vármegye Faragót, mint orgazdát (fautor) tömlöcbe vetette és perbe fogta.

Taáp község akkori földesurai a győri jezsuiták voltak, s aligha tévedünk, ha ezek befolyásának tulajdonítjuk, hogy Faragó István bűnének súlyos következményeitől — a katolikus vallásra való áttérés kötelezettsége mellett — megmenekült, s csupán 50 — bizonyára enyhe — botütést kapott büntetésül.

Az egész alkuról két győrmegyei hatósági személy közbenjöttével Faragó a következő eredeti okmányt — formális reverzálist — állította ki:

«Én Tápi Faragho Istók adom tudtára mindeneknek az kiknek illik ez Levelemnek rendiben, hogy ennek előtte mintegy tizen három héttel bizonyos vétkes cselekedetemért, nevezet szerént pedig azért: hogy ezen nemes Győr Vármegyében Tápon lakozó néhai Szabó Arvai két Lovait bizonyos Tolvajnak loppal kezéhez attam, s azzal magamat Orgazdává tettem, megh fogattatván 's itt az Győri tömlöcben ez ideigh tartattván, jóllehet azon vétkemért halált érdemlettem volna, a' mint-hogy ezen Tekéntetes Nemes Győr Vármegye Magistratussa

¹ Ez a Faragó Istók nevezetes impostor familiából származott. Négy évvel előbb — 1714-ben — egyik atyafiát, Faragó Jánost, ugyancsak taápi lakost boszorkányság és bűbájosság miatt fogta perbe a vármegye.

ellenem Törvényt akart szolgáltatni, de némelly Uri Embereknek mellettem való fáradozásokra, közben járásokra és esedezésekre nézve, hogy kiváltképpen pedig ezen tekéntetbül: hogy az tévelygő Calvinus vallását megh vetvén az igaz Romai Pápista hitre térni ígéretet tettem, mellyet ez előttünk lévő Szent Húsvéti Innepek alkalmatosságával az Szent gyónás által bé fogom tellyesíteni, az Tekéntetes Nemes Magistratus (minthogy az föllyebb emiétett Árvákkal is megh edgyezvén, nem kívánnják halálomat) büntetésemet annyira engette és hattá; hogy Eötven Pálczával meg csapattassam, a' minthogy tegnapi napon azon büntetést megh is szenvedtem, holott pedig jövendőben hasonló vétekben tapasztaltatnám, a' vagy pedig az igaz Romai Pápista hittül (mellyet most föl veszek,) el szakadván az előbbenyi tévelygő vallásra vissza térnek, tehát e' mostani vétkemis, mintha azért eddigh semmit sem szenvedtem volna, megh ujullyon, és azon ért valahol kaptathatom, megh fogattassam, 's érdemem szerint mint afféle hiti hagyott, megh büntettessem, az Tekéntetes Nemes Magistratus által. Mellyek eránt magamrul adom ezen Reversalis Levelemet, kezem köröszton vonásával megh erősítvén az alább coramisalo Uri Emberek előtt.

Költ Győrött, 15 Április 1718.

Faragó Istók.

Coram me Francisco Orosz, Inclyti Comitatus Jauriensis Judlium P. H.

Coram me Georgio Jávorka. P. H.¹

A legérdekesebb pedig ebben a térítési históriában az, hogy Faragó Istókot tulajdonkép alaposan becsapták, midőn halálbüntetéssel rémítgették. A halálbüntetést ugyanis, melyet régebbi törvényeink (Szent László, Deer. lib. II. 7,² III, II,³ 1527. évi VI t. c.⁴, 1655. évi XXXVIII. t. c), miután az

¹ Győrvármegye levéltára. Arra. 5. Capsa E. Fasc. 2. Nr. 17. Tévedésből valamelyik későbbi levéltáros a 737/1714 sz. perhez csatolta.

² Nemo vendat, vei emat, praeter mercatum. Si quis vero contra hoc, emerit de furtiva re, pereant omnes, et emptor, et venditor, et testes. (A lopott jószág vevője is orgazda.)

³ Si quis de civitate. in civitatem vadens; emerit, vei vendiderit, et si quod prius vendidit, postea furatum esse, apparuerit; ille, qui vendidit, sicut í'ur dijudicetur, et qui testes fuerint, iudicio discutiantur: Si culpabiles inventi fuerint, sicut í'ures, ita dijudicentur.

⁴ Malefactores et eorum Fautores punianfur. — A cikk befejezése: absque omni gratia, poena capitibus afficiantur.

orgazdát a tettesével egyenlő fenyíték alá vették, csakugyan kimondanak, már az 1659. évi XVII. t. c. eltörli, a nemes orgazdára 200, a nem nemesre 40 forint bírságot róva ki. Az 1715. évi XLVIII. t.-c. pedig börtönbüntetést szab ki az orgazdákra.

Ezt Faragó Istók persze nem tudhatta, de a «coramisalo-Úri Emberek»nek tudniok kellett volna.

Győr márciusa.

A nemzeti történelem olykép vette fel lapjaira, s ennek következtében a köztudatba is úgy ment át, hogy az 1848-iki forradalomnak s az ebből kifejlődött szabadságharcnak kiindulópontja és a forradalmi szellem első megnyilvánulása a március 15-én Pesten lezajlott események láncolata. Ez ilykép beállítva nem felel meg teljesen a valóságnak, mert okiratos bizonyítékok vannak arról, hogy a nyugat felől az országba átcsapó forradalmi mozgalom hullámai elsőnek Győrt érték, ahol már március 13-án és 14-én forradalmi jellegű tüntetések voltak, 15-én pedig, mikor az ismert pesti események lefolytak, de egyébként az egész ország még szunnyadt, Győr város utcáin, ezernyi néptömeg hullámozott s magasan lobogott a jól előkészített és szervezett «forradalom» lángja.

Ennek oka kétségtelenül az, hogy a forradalmi mozgalom nyugatról kelet felé irányuló útjában szükségkép előbb érintette Győrt, mint az ország fővárosát. A február 22-iki párisi forradalom híre március első felében szította lángra Bécsben a lappangó tüzet, itt március 13-án már veszedelmes arányokat öltött a mozgalom s ugyanaznap este Győr — Bécsben és Pozsonyban megfordult utasok révén — már teljesen tájékozva volt a bécsi eseményekről. A közbeeső március 14-ike elég volt a győri mozgalom szervezőinek — Lukács Sándor későbbi kormánybiztosnak és dr. Kovács Pálnak, az ismert írónak — az előkészítésre, úgy, hogy március 15-én Győr már teljesen benne volt a forradalomban.

A forrásunkul felhasznált Ecker János-féle németnyelvű, kézirati naplóból ugyanis, melyben egy nagyműveltségű, erős ítélőképességű szemtanú egyebek közt a győri márciusi napok történetét is megírta, kétségtelenül kitűnik, hogy itt nem közönséges tüntetésről, hanem szószerint veendő forradalmi

mozgalomról volt szó, melynek jelentőségét csak a Pesten egyidejűleg, csaknem óra szerint megegyezően lefolyó események csökkentették.

A március 13-iki bécsi forradalom hírére Lukács Sándor és Kovács Pál még aznap estére népgyűlést hívtak egybe a győri piacérra s azon lelkes szónoklatokkal magyarázgatták a bécsi események jelentőségét. A másnap a szervezés munkálattal telt el, miközben a városra ráfeküdt az a nyugtalan feszültség, mely a nagy eseményeket rendszerint megelőzi. Ez a feszültség egy ízben ki is tört. Este a színházban ugyanis Czakó darabját, a « Könnyelműek»-et adták s a diákság felvonásközökben a Rákóczi-induló eljátszását követelte a zenekartól, mely a közönség dörgő éljenzése közt meg is felelt az óhajnak.

Másnap (március 15) megérkezett a folytatólagos bécsi események híre. A 13-iki események kényszerhatása alatt Albrecht főherceg helyébe, aki menekülni volt kénytelen, Lichtenstein herceget nevezték ki főparancsnokká; egyúttal proklamálták a sajtószabadságot. Nyomban a hír vétele után — délután 5 óraker — Lukács megjelent a főtéren s a kávéházból kihozatott magának egy széket, melyre felállott. A bencések közeli templomában német böjti prédikáció volt, mely ép ekkor ért véget. A néptömeg a templomból kiözönlőkkel s a diáksággal mintegy 1500 főre szaporodott s Lukács köré csoportosult, ki a nap jelentőségének ecsetelése után lángoló, hazafias beszédet intézett a néphez. A beszéd után a tömeg elénekelte a «Fóthi dal»-t és a «Szózat»-ot, miközben nemzetiszínű kokárdákat osztottak szét s csakhamar minden jelenlévő kalapján és mellén ott díszlett a háromszínű jelvény. Lukács ekkor indítványt tett a város ünnepies kivilágítására, de «Disznósi» Horváth városszerte ismert kortesvezér javaslatára a kivilágítást másnapra, március 16-ára halasztották. A népgyűlés azután 6 óra körül szétoszlott.

Mindazonáltal a bencések félórával később megkezdték a kollégium ablakainak kivilágítását. A példát csakhamar követték a város többi lakói. Hét óraker az egész belváros fényárban úszott s rövid idő múlva a külvárosok is ki voltak világítva. Időközben az összes, a Kis-Dunán horgonyzó gabonáhajókról behozták a nemzetiszínű zászlókat s azokat a vöröscsákós gyalogos polgárőrség kapitányának, Perlaki Dániel

posztókereskedőnek király-utcai házába vitték, hol már nagyban folytak a tervezett fáklyásmenet előkészületei. Esti nyolc órakor már nagy tömeg volt együtt a Király-utcában. A vörös-csákósok zenekara játszott, a fáradhatatlan Lukács pedig hazafias beszédet tartott. A tömeg egyre nőtt s már betöltötte a Király-utcát, a karmeliták terét és a Fehérvári-utcát (ma Baross-út), mikor végre megindult. Elül haladt a vörös-csákós polgárőrség, ezt követte a zenekar, majd a nemzeti zászlók egész erdeje, kétszáznál több fáklyatartó és óriási, hat-nyolcezer főnyi tömeg, melyben minden társadalmi osztály képviselve volt. Ott voltak a vármegye és város tisztviselői, a tanuló-ifjúság, a polgárság, a munkások, hajósok, napszámosok és persze a csócselék is. A zenekar felváltva a Rákóczi- és Hunyady-indulókat játszotta, a nép a Fóthi-dalt énekelte. A menet a főtéren át a városházához vonult, hol ismét Lukács beszélt, majd a városháza erkélyéről Keresztessy ügyvéd intézett beszédet a tömeghez. Innen a menet az Újvárosba vonult, tíz órakor pedig erősen megfogyva visszatért a főtérre, ahol Lukács Sándor felszólítására békésen szétoszlott.

Ecker naplója szerint a minden társadalmi osztályból összeállott óriási tömegben csak papot és katonát nem lehetett látni. A katonatisztek is távortartották magukat «és összedugták fejüket, mint a birkák égháborúkor.» A katonaság általában úgy viselkedett, mintha mitsem látna és semmiféle intézkedést sem tett a mozgalom elfojtására. A nyers néphumor megnyilatkozásáról is említést tesz a napló. így midőn a tömeg látta, hogy a kanonokok sietnek kivilágítani káptalándombbeli házaikat, szájról-szájra járt a megjegyzés, hogy «ez az első eset, hogy a papoktól indul ki a világosság.»

Másnap (március 16) mindenki nemzetiszínű kokárdákkal és szalagokkal járt. A legtöbb ház falára az éj homályában kétágú akasztófákat festettek, melyek egyik ágán Metternich, a másikon Apponyi, az akkori udvari kancellár függött. A képek alatt persze mindenütt gyalázó szavak özöne volt olvasható. Nyomatott falragaszok arról adtak hírt, hogy este a színházban előadás közben hazafias dalokat fognak énekelni, ami meg is történt. A «Négy Haimonfi» opera került színre. A szövegekkel díszített tizenkét páholy tizenkét híres magyar, köztük József nádor és Kossuth Lajos arcképével volt ékesítve. Felvonásközökben a zenekar a Rákóczi-indulót játszotta, a nép

pedig elénekelte a Szózatot és a Himnuszt, miután előbb P. ügyvéd a nézőtéren felolvasta a tizenkét pontot és hírt adott a győri születésű Táncsics Mihály kiszabadításáról, amit óriási ujjongással fogadtak. Majd a Hunyady-indulót énekelte a közönség a szöveg megváltoztatásával és célzásul Metternich bukására ilykép:

Eltűnt már a cselszövő,
Nincs többé viszály,
Éljen soká Ferdinándunk,
Éljen a jó király!

Március 17-én reggel híre ment, hogy a diákság délben az összes kincstári épületekről le fogja tépni a kétfejű császári sast. Ennek az lett a következménye, hogy az ominózus madarat maguk a hivatalok előre eltávolították. Ugyanaznap népgyűlés volt a Vigadóban, melyen a közbiztonság megóvására nemzetőrség szervezését határozták el. Délután két órakor a székeskáptalan óriási nemzeti lobogót tüzetett ki a székesegyház tornyára. Az emberek, a napló szavai szerint «nevettek és azt mondták: tarde post festa cantare.» Négy órakor a vöröscsákós polgárőrség dobszóval bejárta a várost, ugyanakkor a harmincados- és sóhivatal feketesárga sorompóit átfestették piros-fehér-zöldre. Délután öt órakor a város piacán nyilvánosan kibékült és egy csapattá egyesült a város két polgárőrsége, a vöröscsákósok és a feketecsákósok, kik eddig feszült viszonyban voltak. Miután az egyesült csapat a nép ujjongása közt felállt, küldöttség ment a város katonai parancsnokához, Bakonyi ezredeshez, aki törzskarával meg is jelent és megszemlélte a polgárőrséget.

Március 18-ika teljes csendben és említésre méltó esemény nélkül múlt el. 19-én vármegyei és városi tisztviselőkből, valamint a polgárőrség tisztjeiből Dorner alispán elnöklete alatt a személy- és vagyonbiztonság megóvása céljából bizottság alakult, melynek lelke az agilis Lukács Sándor volt s melyből később a permanens forradalmi bizottság alakult ki.

Ez Győrött az 1848 március 15-ét követő négy nap története. Az új rend itt is régi intézményeket döntött romba és újakat létesített. A városban csakhamar hatalomra jutott — élén Lukács Sándorral — a forradalmi párt, melynek irányítása alatt Győr is kivette részét a nemzet küzdelméből.

Egy követi utasítás 1649-ből.

A mai kor országgyűlési képviselőjének könnyű dolga van választóival szemben: csak addig ígér nekik fűt-fát s érdekeik meleg képviselétét, míg a mandátum a kezében nincs. Aztán már bottal üthetik a nyomát s a ciklus befejeztéig azt teszi a szeretett képviselő, ami neki tetszik. Bezzeg a régi követeknek ugyancsak megszabták teendőiket a tek. KK. és RR. (Karak és rendek) s ha nem tartotta be pontosan a követi utasítás pontjait, szigorúan felelősségre vonták a legközelebbi megyegyűlésen.

Ezekről a követi utasításokról már sok szó esett, de azért kevés ember tudja, hogy voltaképp milyenek is voltak. Íme bemutatunk egyet a maga érdekes mivoltában.

Győr vármegye a szelídlelkű de ingatag és határozatlan III. Ferdinánd uralkodásának idejében épen nem volt a béke eldorádója. Egyrészt a magát ott megfészkelte török nyugtalanította apróbb csatározásaival a lakosságot, majd a zavaros időkben nagyon elszaporodott rablók és tolvajok okoztak retteget meg-megújuló gyűjtogatásaikkal s egyéb gáztetteikkel. Növelte a bajt, hogy a külháborúk következtében a helyőrségek száma igen megfogyott s különösen a véghelyek voltak elhanyagolt állapotban.

A király tehát elhatározta, hogy a közbiztonság helyreállítása céljából a véghelyek helyőrségeit szaporítja s általában a belső katonai szolgálatot újraszervezi. A szervezés munkáját azonban félbeszakította I. Rákóczy György támadása s Ferdinánd csak az 1645-iki linci békekötés után folytathatta a hadsereg kiegészítését.

E szervezkedésből kifolyólag 1649-ben némi perpatvar keletkezett egyrészt Győr vármegye rendjei, másrészt Pálffy Pál gróf nádor (Miklósnak, a győri hősnek fia) és Batthyány Ádám gróf, a dunántúli seregek generálisa közt. E perpatvar kifolyása az alább szószerint közölt követi utasítás, melynek harmadik pontjában Győr vármegye karai és rendjei meghagyták követeknek, hogy a király eljárását is kemény kritika tárgyává tegyék.

Pálffy Pál gróf nádor ugyanis 1649 június 4-én Pozsony-

ban kelt s Győr vármegye rendjéhez intézett levelében¹ ama reményét fejezi ki, hogy ezek bizonyára tudni fogják: a múlt országgyűlés a pusztult hazának restaurálására s megh maradáására mit végezet legyen az Lovasoknak s Gyalogoknak megh szerezésérul s azoknak heliben való állításukrul — egyúttal pedig a vármegye követeit felkéri, hogy az ügy megbeszélése végett július első napján «Chepregen conuenialjanak.»

A vármegye közgyűlése az- alispánt (Benkovics Péter) és Kun Miklóst küldte ki követekül, de ez utóbbinak távolléte miatt Eölbey Márton ment Gsepregre az alispánnal.²

Szeptember 25-én Bajmóc várából a neheztelés hangján ír a nádor³: «Jóllehet annak előtteis requiráltunk vala kegyelmeteket, hogy az el múlt Ország Gyűlésben igirt és limitált vitzleő Rendet ad primam diem elapsi mensis Augusti, helyben állította volna kegyelmetek, mindazon által bizonios akadékok miatt, s főképpen (az mint Gróf Battiany Vram leveléből informáltatunk) az Articulusban megh nevezet hoo pénznek kevés volta miatt⁴ mind ez ideigh is, az igirt intézleő Rend helyben nem álltathatot.» Majd a király parancsára hivatkozva, requirálja a vármegye rendjeit, hogy «annak az keés igirt és limitált Vitzleő népnek (12 gyalogos) helyben állítása véghet» a Dunántúl való urak, vármegyék és városok követei vagy Gsepregen, «vagy penigh az hol Groí Battiany Vram alkalmatosbnak ítéli,» ülést tartsanak.

Batthyány Ádám gróf generális 1649. évi augusztus 1-én Német-Ujvárból szintén ír a vármegye rendjeinek,⁵ s megfeddi ezeket, amiért tőle most levélben a szentmártoni praesidiumba rendelt s Csepregen általuk elfogadott 25 gyalogos helyett 50 lovast kérnek. «Azért» — mondja levele végén keményen — «az mint már ecczer limitatioban és rendelésben vettük, abban fogunk megh maradni és változtatást nem teszünk benne.»

Batthyány később Pálffyval egyetértőleg⁶ november 15-ére

¹ Eredéi ije Győrvármegye levéltárában.

² Győrvármegye 1649-ik évi közgyűlési jegyzőkönyve, 320. pont.

³ Eredetije Győrvármegye levéltárában.

⁴ «Duodecim Peditum juxta Articulum novissimae Dietae Regni per florenos duos», mint a Csepregről visszatért követek a közgyűlésnek élőszóval jelentik.

⁵ Eredetije Győrvármegye levéltárában.

⁶ Mindkét levél eredetije u. o.

Szombathelyre tüzi ki a gyűlést s a vármegye közgyűlése Eölbey Mártont és Ghörghey Jánost küldi ki követekül. A gyűlés azonban ezúttal — nem tudjuk miért — elmaradt.

Vége a nádor 1649 november 29-én kelt levelében 1650 január 4-ére tüzi ki a dunántúli rendek ülését s kéri a vármegyét, hogy Szombathelyre «bizonyos értelmes köuet Attyafiait bochatuan, kik töb Vármegyebeliekei, Urakkal s Városbeliekkel, kiváltképpen Gróf Battiany Ádám Vrammal egyget értvén, végezessen az fizetés limitatiojáról minden jót.»

Eölbey Márton és Ghörghey János uraim tehát — kik mellesleg mondva jurati assessoresei voltak nemes Győr vármegyének — mégis eljutottak Szombathelyre s útmutatásul kapták a következő kemény követi utasítást:

Instructio pro Dominis Martinio Eolbey, et Joanni Ghörghey, Comitatus Jauriensis ad Conuentum Statuum et Ordinum Partium Regni Cisdanubianarum ad diem quartum. .. Venturi Mensis Januarii Anni 1650. Sabariae celebrandum promulgatum Ablegatis.

1. Elsőben mindenekk előtt Gróf Nádasdy Ferenc és Besprémi Püspök Urunk eö Nagyságokkal szemben leuén és köszöntuén az Nemes Vármegye neuénel, Instállyanak eö Nagyságoknál és az töb Vármegyék és Városok köueteinél, hogy minden joghossággal legyenek és io akarattal eö Nagyságok és eö kegyelmök az ide aláb megh írt Punctumokban.

2. Az Credentionális leuelet praesenthaluan Grof Battyani Generalis Urunknak és az Uy esztendői köszönettel üduözüllyék eö Nagyságát, mind az több Uryrendekekkel és köuetekekkel együt.

3. Az több Uri rendek és köuet Uraimékal, azon legyenek, hogy eö Fölséghe, az Országgyűlésben ualó Véghezésben az Articulusnak continentiaia szerént, az Veteranus Miiesnek megh fizetessen fogadása szerént, miuel az Ország jövedelmét a' Végre adta az Nemes Ország eö Fölségének.

4. Mint annakelőtte egynéhány izbenn is az Nemes Vármegye, mind Palatinus Urunkat eö Nagyságát, mind Generalis Urunkat leueléuel megh találta. Instaluán azon Nagyságoknál, hogy az mostani hazánk oltalmára fogadandó Vitézljő rendből, az Szent Martoni Végházban rendelleyen eö Nagyságok eötuen louast, akik mind az ott birtokos Török határára, s mind pedigh az a sok nyúzó fosztó szeghén faluk nyomorgató Toluaiok ellen

oltalmat tehesse nek, azokat penigh az Louasokat kény köll hofi Sz.: martoni Dominus Főapátor eö Nagysága Jurisdictioja és gondviselése alat lévén, az Generalis Perceptor Cantorral Gantorra megh fizessen nekik.

5. Hogy ha ezekben vannak, hogy Generalis Ur eö Nagysága, az maga fizető előbbi szolgálból, akarná az 90 Louasat elé állattany, az töb köuet Urakkal és Vármegye és Város köuetivel egy üt, azon legyenek, hogy ebben az Limitatioban eö Nagysága más 90 fogadandó Louasokat állétschon, mivel egyéberánt az előtt is tartozott eö Nagysága azoknak fizetéssel.

6. Elő számlakién Geör Vármegyében minémüs szörnyű inségnet, pusztétást, emberölést, fosztásokat, veréseket, raglásokat,* szüntelen és minden napon chelekesznek, az kik az Rába közben és az Rába tulso felén és Kemenyes alat laknak az Szeghénséghe az mint hogy chak nem réghennis, Besprémi Püspök Nagy Nyuli faluiában, az Louakat egy Lopónak kezében tapasztaluám, megh fogták és az Tiztartónak kezében hozuán, rajok mentenek az Nyuliakra egyneháni ízben felessed magokkal és iszonyú feneghetéssel, Faluk föl éghetéseuel s magokkal le vágásokkal, azt monduán nekik bestye Lélek kfiak, ha megh (fogt)ohkis megh bánnyátok, ha el bochattlakis megh bánnyátok és mégh ha chak Panaszt is teszte Valakinek felöle a' mit mondtunk — és az Szeghénséghe ha szintén ismer is Valakit közzülök, megh nem merj mondany, mert magát feleséghét félti és az házat az föl gyuytástul. Az marhaiokat peniglen szüntelen az magok szemekláttokra előviszik és szabadgyában, az mint akarják elhaytyák, és el veszik tülök chak kereesy sem merik az feneghetés miat. Ha abrakot nem talál, az buzaioakat kéméletlenül el viszik, házukat, kamarájokat, pallósokat föl dullyák.

7. Szorgalmatossan vigyázzanak eö kegyelmök, hogy mivel nem minden Vármegye adta megh az föl vetet Gantor pénzt az Gyalogok számokra és megh sem fogatták eddighis eöket, vigyázn köll hofi mikor kezdetik mustraiok és fizetésök, hogy az megfizetet Cantor pénzünket, ugy alkalmaztassák hogy ha szükséges leszen megh többítuén az első Cantor pénzt, hozzá aduán, Irassák eö kegyelmök az Quietantiára alá, ha penigh második Cantorrais közőnséghezen végheznék, hogy

* Talán: rablásokat.

még költenék adnyok, alkalmaztatuan az töb Vármegyékhez magokat, eő kegyelmök is azt chelekedgye.

8. Mindezek után, ha valami olly dolgok occurálnának, eő kegyelmök Vármegyénk iauára, előmenetelére, hasznára ezen Instrukciónk mellet dolgunkat promouéalhassa, és hitelek legyen. Datum Jaurini ex generali Gongregatione nostra, die 22 Decembri, Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Quadragesimo Nono. — Lecta... publicata et extradata in Generali Congregatione Comitatus Jauriensis. Per me Gregorium Csökkös (m. p.) eiusdem Comitatus Jauriensis Notarium. Győr vármegye sárga viaszpecsétje 1607-ből.

íme, ilyenek voltak a sokat emlegetett és híres követi utasítások!

Az első magyar színikerület.

A győr-vasmegyei szövetség 1829-ben.

Festetich Andor gróf, országos színészeti felügyelő évtizedekkel ezelőtt a válságba jutott magyar vidéki színészetet a színikerületek létesítésének eszméjével akarta lábra állítani. Ez az eszme — mely mellesleg mondva, célravezetőnek épen nem bizonyult — csak néhány évtizeddel fiatalabb magánál a magyar színészetnél, s azt 1829-ben Vas vármegye más öt dunántúli vármegyével, köztük Győrvármegyével meg is valóstította.

A kezdeményezés Vas vármegyéből indult ki, melyhez a Komlóssy Ferenc és Tóth István igazgatása alatt álló s akkor Szombathelyen «kedveskedő Nemzeti Társaság» 1828-ban kérvényt intézett, melyben: «1. A' Vármegye Pártfogásáért esedzván, magát egy bizonyos Nevezettel díszeséttetni; 2. Alkalmatossabb el intéztetése, s igazgattatása végett egy Feő Kormányzót ki nevezettetni; 2. Bizonyos kötelezések mellett a' Megyében ezen Czélra szentelt Tőke pénznek Kamattjait számára meg ajánltatni és 4. A' szomszéd Vármegyékben is leendő kedvezőbb el fogadtatására nézve ajánló Utazó Levelet adattatni» kér.

A vármegyék, minden nemzeti ügynek lelkes előharcosai, ép akkor tevékeny részt vettek egy országos kulturális mozgalomban, a pesti Nemzeti Színház felépítése érdekében 1814 óta folyó hatalmas agitációban. Úgy Vas, mint Győr vár-

jnegye már tetemes anyagi áldozatokkal járultak a nemes cél megvalósításához, s az új gyűjtés serényen folyt. Mindazonáltal lelkesedve a nemzeti nyelv és » kultúra fejlesztésének eszméjeért, s méltányolva a színészet nehéz helyzetét, nem riadtak, vissza újabb áldozatoktól, hogy a dunántúli magyar játékszín állandósítását létrehozzák.

Vas-vármegye 1828 szeptember 15-én tartott közgyűléséből értesíti Győr vármegyét, hogy a színtársulat kérelmének helyt adván, a maga részéről Jagasits Ignác táblabírót nevezte ki a színtársulat kormányzójává, s egyben a «Dunántúli Nemzeti Színművészi Társaság» címet adta a társulatnak. Tudatja továbbá, hogy Szegedy Károly, császári királyi aranykulcos és táblabíró elnöklete alatt színügyi bizottságot küldött ki, melynek feladata leszen az állandósításra vonatkozó tervezet kidolgozása. Az anyagi segélyezés kérdését Vas vármegye a maga részéről egyelőre úgy oldja meg, hogy a pénztárában e célra kezelt 2000 váltóforint tőke, valamint a közadakozásból begyűlt 1500 frt egyévi kamatait kiutalja a színtársulatnak. A rendek, meg lévén arról győződve, hogy a színtársulat fenntartására «egy Megye bátor melly hathatós, és buzgó Pártfogása» nem elégséges, a «Magyar Nyelv pallérozása» és a «Nemzeti tsinosodás» hangoztatásával felkérlik a testvérvármegyét a hazafias cél támogatására.

Győr vármegye örömmel fogadta a javaslatot s 1828 november 18-án kelt válasziratában kijelenti, hogy az említett bizottság még bevárando tervezete szerint megvalósítandó célt minden erejéből támogatni fogja.*

A vasmegyei bizottság, melynek tagjai voltak mezzőszegedi Szegedy Károly táblabíró elnöklete alatt Dienes Ferenc táblabíró, békássi Békássy Imre főszolgabíró, felsőkamondi Kamondy Lajos tiszti főügyviselő, nemes-népi Dienes Gábor alszolgabíró és koltai Vidos József, mint bizottsági jegyző — csakhamar elkészült javaslatával, melyet Vas vármegye 1829 március 16-án tartott közgyűléséből a hozzájárulás kérelmével megküldött a szomszédmegyének.

A memorandum lelkes szavakkal ecseteli a sokáig elnyomott nemzeti nyelv művelésének és felvirágoztatásának szükségét, «mely nélkül a Nemzet az ő eredeti valóságából ki

¹ Győrvármegye levéltára; közgyűlési iratok, 1861/1828 kgy. sz.

vetközvéen, az Idegeneknek majmozó Bábjavá, és így az érdemlett meg vetésnek tárgyává válik». A honi nyelv fejlesztésének leghatásosabb eszköze a színjáték, mely «mint a jó Ízlésnek rendszabásaihoz alkalmaztatott kedveltető hangokkal, és azokat követő rendes mozdulatokkal vegyétett, gyakran egyébként a figyelem fölül könnyen el tűnhető erkölcsös érzést gerjesztő Tárgyokat, kelemetes fényben vissza ábrázolja». — Áttérvén a konkrét javaslatra, az emlékirat a dunántúli színeszet állandóságát azzal véli biztosíthatni, hogy Vas-, Sopron-, Zala-, Veszprém-, Győr- és Somogy vármegyék egyesült erővel tartsák fenn a színtársulatot, mely e vármegyék mindegyikében 2—2 hónapon át legyen köteles játszani, az idény ideje minden vármegyére nézve később és egyetértőleg állapíttatván meg.

A kéthavi idény költségét, a bizottság — 12 tagból álló társulatot vévén alapul — havonkint 500 váltóforintra teszi, mely összeg beszerzéséről a kerület vármegyéi külön és tetszés szerint gondoskodjanak. Vas vármegyére vonatkozólag javasolja a bizottság, hogy a nemesi pénztárból e célra már kijelölt 2000, úgy a kemenesaljai földesurak által önként felajánlott 1000, összesen 3000 frt tőkéhez «a Járásbéli Szolga Biró Uraknak hathatós, és érzékeny fel buzdéttásaik után» a megyebeli karok és rendek egymásután következő négy közgyűlésen részint összeadjanak, részint lakóhelyeiken összegyűjtsenek még 9000 váltóforintot, mely tőkének egyévi 6%-os kamatja 720 forintot tevéen ki, a még hiányzó 280 frt a játék-szín bevételeiből könnyen kikerülhetne.

Különösen szükségesnek ítéli a választmány, hogy a főrangú nemesség és a tisztviselő urak «a Játék-Színnek meglátogatásába követést maga után vonzó példával előlj árjának», aminthogy nagy vonzóerővel fog bírni az is, ha a «Szép Nem» tömegesen látogatja a színházat, Szükséges továbbá, hogy ott, hol a színtársulat játszik, minden egyéb mulattató előadás, valamint a vándorcsoportok fellépése eltiltassék.

A színtársulat helyzetének könnyítése végett a «Játék Szín Helyért» fizetendő bér elengedését is kívánatosnak tartja az emlékirat, s e célból Vas vármegyére, illetőleg Szombathelyre nézve azt javasolja, hogy kérje meg a vármegye ő hercegségét, Vas vármegye örökös főispánját, miszerint a tulajdonát képező szombathelyi «Szarvas» vendégfogadó nagy szobáját e célra engedje át díjtalanul, valamint a körmendi várában

örzött értékes jelmezeket és dekorációkat kölcsönözze oda a társulatnak.

Ez a főispán Batthyány Fülöp herceg, kiról nem lesz érdektelen közbevetőleg megjegyezni, hogy korának egyik leggazdagabb és legpompaszeretőbb főura volt. Két ízben viselte a főispáni méltóságot, ú. m. 1807-től 1811-ig és 1825-től 1832-ig. Kiváló, áldozatkész hazafi, ki 1809-ben a saját költségén kiállított lovascapat élén résztvett a győri (kismegyeri) ütközetben. A Ludoviceum javára 12,000 ftos alapítványt tett, míg a tudományok iránti szeretetét a magyar tud. akadémiának ajándékozott 50,000 ftos adományával mutatta ki. 1870-ben halt meg 89 éves korában. Utódot nem hagyott, s így a hercegi cím és a hitbizományi javak a Batthyány-Strattmann ágra szálltak, melynek feje ma Batthyány-Strattmann Ödön herceg.

A színésznép, úgy látszik, már akkor is csintalan nép volt, mert a memorandum utolsó pontja igen szükségesnek tartja, hogy mindegyik vármegye nevezzen ki a maga kebeléből egy oly főigazgatót, ki a szintársulat tagjainak «polgári rendes magokviseletére» felügyeljen.

Győr vármegye 1829 július hó 1-én tartott kis-gyűlésében tárgyalta a vasmegyei átiratot és a memorandumot, melynek pontjait elvben magáévá tette. Ugyanez ülésből a vármegye átirat Győr város tanácsához, arra kérve ezt, hogy egyöntetű eljárás céljából a vármegye által megválasztott «kirendeltségibe tagokat küldjön».*

A város készséggel megfelelt a kérésnek s a maga részéről Szakáts Mihály polgármestert és Ekker János tiszti főügyészt küldte ki tagokul a színügyi választmányba. A választmány, melynek tagjai voltak sziklósi Szabó Péter másod alispán elnöklete alatt a vármegye részéről: Kálóczy Mihály aljegyző, Sáry Károly főszolgabíró, Kerkapoly József, Torkos János és Karkovány Mihály táblabírók, sövényházi Neuhold Erneszt szolgabíró és Nagy István esküdt, továbbá a város részéről a fentnevezett polgármester és tiszti főügyész — 1829 szeptember 11-én ülést tartott, melyen a város kiküldöttei kijelentették, hogy Győr városa kész saját színházat az összes díszletekkel együtt a magyar szintársulatnak évi két, sőt ha szükséges, több téli hónapra minden bér-

¹ Győrvármegye levéltára, 1164/1829. kgy. sz.

fizetés nélkül átengedni. A társulat fentartására szükséges havi 500 forint biztosítását olyképp vélte elérni a választmány, hogy a vármegye részéről minden előadásra 6 páholy — «Loge nevezetű helyek» — béreltessék napi 1 pengő forint és 40 főtárs helyre napi 12 pengő krajcár áron, ehhez járulván a többi helyből remélhető bevétel s a vármegye színművészeti célra gyűjtött 1000 forintos alapjának kamatai.

A vármegye ugyanazon év szeptember hó 14-én tartott közgyűlésében elfogadta a választmány javaslatát, miről Győr városát és Vas vármegyét értesítette, ez utóbbit azzal a kéréssel, hogy a társulatot a kéthavi győri idény megkezdése végett már november 1-én küldje Győrrre.¹ Komlóssy ((Dunántúli Színjátzó Társulat)-a el is jött s megkezdte előadásait a városi színházban.²

Ezzel a Győr- Vas megyei színi-szövetség létrejött s a dunántúli kerület eszméje megvalósult.

A szép egyetértés azonban nem tartott sokáig, s azt Győr városa zavarta meg.

A nemes város ugyanis, mely akkor még nagyon is szerelmes volt a német vándorszínészetbe, 1831-ben már bért követelt Komlóssy magyar társulataiéi, 1833-ban pedig, midőn a vármegye kérte, hogy az egyesség értelmében engedje át a színházat a magyar társaságnak, a tanács azt felelte, hogy a szerződést Villi Mihály német igazgatóval már megkötötte, de «ha jövőre a' Dunántúli Színjátzó Társaság azt az elejbe terjesztendő feltételek alatt kibérelni akarná, a közbenjáró Tanács iránta tekéntettel lenni fog».³

Azt persze elfelejtette a tanács, hogy a négy évvel azelőtt létrejött egyesség szerint a színház ingyenes átengedésére lett volna kötelezve.

¹ Győrvármegye levéltára, 1391/1829 kgy. sz.

² Koltai Virgil dr. Győr színésze. I. köt. 74. 1.

³ Győrvármegye levéltára, 484/1833 kgy. sz.